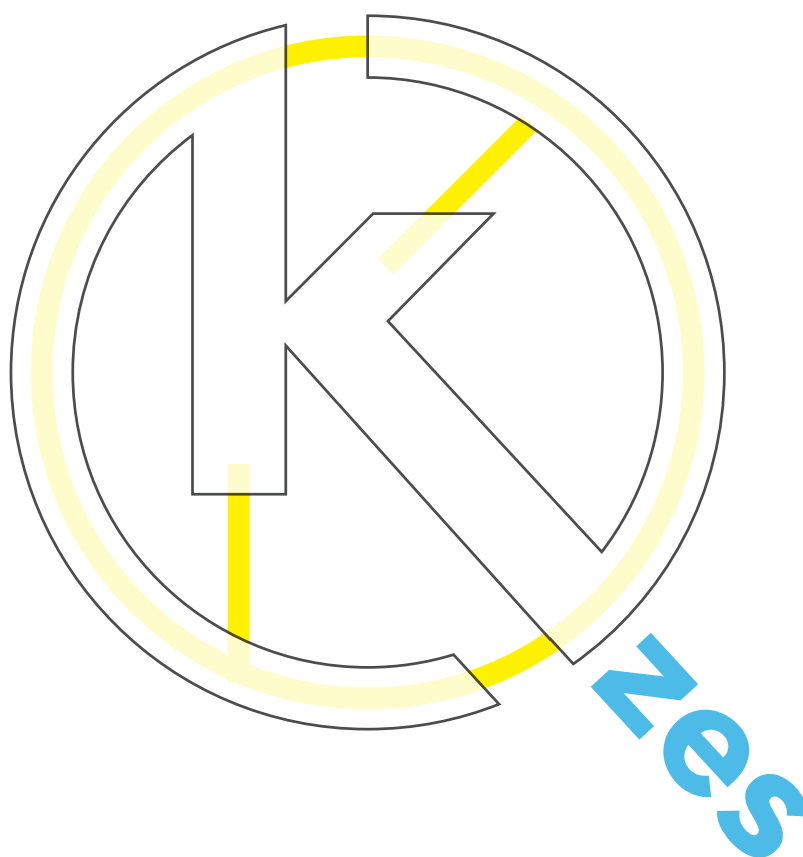

HELEMAAL NEDERLAND

TE KLEIN VOOR GROTE VERSCHILLEN

Inhoudsopgave

Helemaal Nederland: te klein voor grote verschillen	3
1 Inleiding	7
1.1 Heel Nederland is nodig om de grote opgaven van deze tijd aan te pakken.....	7
1.2 Brede welvaart vraagt wel structureel om aandacht in de K6	7
1.3 Totstandkoming paper	8
1.4 Leeswijzer	8
2 De K6 als koploper	9
2.1 De K6 heeft belangrijke leerervaringen, voor elkaar en Nederland als geheel.....	9
2.2 De K6 beschikt over een schaars goed: ruimte	10
2.3 Innoveren met nieuwe (verdien)modellen voor zorgvoorzieningen en onderwijs	13
2.4 Vernieuwingsopgave (particuliere) woningvoorraad	16
2.5 Werk maken van circulaire economie en de energietransitie	17
3 Wat is nodig?	20
3.1 Een gebalanceerd investeringspakket om de basisinfrastructuur op peil te houden	20
3.2 Meer regio-specifiek maatwerk voor nieuwe en bestaande wet- en regelgeving.....	22
3.3 Brede welvaart: randvoorwaarden op orde voor prettig wonen, leven en werken	24
3.4 Speerpunt woningmarkt: grote aanpassingen (particuliere) woningvoorraad nodig	26
3.5 Speerpunt voorzieningen: kwaliteit en bereikbaarheid garanderen, door meer samenwerking in zorg en onderwijs	27
3.6 Speerpunt economische vitaliteit: behouden van jongeren, aanpak van mismatches op de arbeidsmarkt en grensoverschrijdende samenwerking	30
3.7 Speerpunt mobiliteit: goede bereikbaarheid binnen K6 en daarbuiten.....	32
Bijlage: facts & figures	35

Helemaal Nederland: te klein voor grote verschillen

Nederland is een veelzijdig land. Binnen twee à drie uur rijden zijn er compacte wereldsteden, aantrekkelijke dorpen en landelijke gebieden. Er zijn regio's die sterk groeien, zowel economisch als demografisch, en regio's die niet zo hard groeien. Dit position paper gaat over heel Nederland, gezien vanuit de transitieregio's: de regio's die in demografisch opzicht te maken hebben met achterblijvende groei. De verschillen tussen regio's in Nederland zijn de afgelopen tien jaar groter geworden en dat is onwenselijk. Voor de regio's zelf en voor Nederland als geheel.

Heel Nederland is nodig om de grote opgaven van deze tijd aan te pakken

Uit internationaal en nationaal onderzoek blijkt dat regio's met een hoge mate van gelijkheid op langere termijn gezamenlijk een hogere en stabielere economische groei kennen.¹ Met andere woorden: hoe gelijkjer een land, hoe hoger de groei op langere termijn. Kiezen voor gelijke kansen binnen Nederland is kiezen voor een nationale robuuste economie.

Er zijn belangrijke maatschappelijke opgaven waar we heel Nederland voor nodig hebben. Ons land is te klein voor grote verschillen! Denk aan een betaalbaar huis voor iedereen, ongeacht persoonlijke situatie of inkomen. Het gaat om oplossen van de grote woningtekorten in veel delen van Nederland, maar ook om voldoende geschikte en toekomstbestendige woningen in gebieden waar het aantal huishoudens niet meer toeneemt. Maar ook: hoe gaan we onze landelijke klimaatdoelstellingen behalen? Meer duurzame energie produceren? Hoe lossen we de stikstofcrisis gezamenlijk op? Waar de Randstad aanloopt tegen haar fysieke grenzen om deze opgaven aan te pakken, kunnen de transitieregio's deze grenzen slechten. Letterlijk en figuurlijk.

De K6 krijgt nu al de kans om te werken aan oplossingen voor heel Nederland

Vroeg of laat krijgt heel Nederland te maken met een demografische transitie. Het gaat dan vooral om meer ouderen (vergrijzing), minder kinderen (ontgroening) en minder bevolkings- en huishoudensgroei in delen van het land. De provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Gelderland, Limburg en Zeeland (hierna: de K6) krijgen de komende jaren als eerste te maken met deze demografische transities. De neveneffecten hiervan worden in deze transitieregio's dan ook het eerst en meest duidelijk merkbaar. Het gaat onder meer over opgaven in economische vitaliteit, selectieve uitstroom van huishoudens (braindrain), veranderende woningvraag en afnemend draagvlak voor voorzieningen. Dit zorgt voor grote uitdagingen, maar creëert ook een speelveld om te innoveren en te experimenteren met het opvangen van de gevolgen van deze bevolkingstransitie. De K6 is hierin de koploper en daar heeft heel Nederland wat aan. Daarom vraagt de K6 nu aandacht voor zowel de uitdagingen als de kansen in de transitieregio's.

Kernvraagstukken in deze demografische transitie zijn:

- Hoe gaan we om met steeds meer oudere mensen, die steeds ouder worden (de dubbele vergrijzing), in relatie tot het betaalbaar en bereikbaar houden van zorg?
- Hoe kunnen onderwijsinstellingen ingericht worden, zodat kwaliteit en toegankelijkheid van onderwijs gewaarborgd blijven, ook bij een teruglopend aantal leerlingen en studenten?
- Hoe kunnen we de bestaande (particuliere) woningvoorraad verduurzamen? En hoe zorgen we ervoor dat ouderen langer zelfstandig thuis kunnen wonen (levensloopbestendigheid)?

¹ Bron: Understanding inequality at the right scale (OECD, augustus 2017), en onderzoek rond de Monitor Brede Welvaart, zie onder andere: Raspe, O, J. Content & M. Thissen, Brede Welvaart en regionale ontwikkelingen, Den Haag: PBL, augustus 2019, en diverse publicaties van J. Stiglitz, zie: <https://www.groene.nl/artikel/rebel-in-maatpak>.

- Op welke manier geven we invulling aan transformatie (of sloop) van leegstaand vastgoed in de woningmarkt en aan andere soorten vastgoed, zoals kantoren, winkels en maatschappelijk vastgoed?

De K6 beschikt veelal over voldoende fysieke ruimte, maar ze wil ook ruimte om te kunnen experimenteren en innoveren. Zo kan de K6 voor heel Nederland oplossingen op deze vragen (blijven) ontwikkelen. De transitieregio's bieden ook ruimte om los te komen van de standaard verdienmodellen waarin groei, massa en aantallen centraal staan. Door kansen nu te benutten wordt de toekomstkracht van de K6 versterkt en worden belangrijke leerervaringen opgedaan voor een robuustere brede welvaart in heel Nederland.

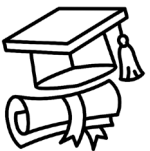
Uitdagende thema's waarop de K6 voorop loopt

Er is al veel kennis en ervaring opgedaan met kleinschalige, lokale initiatieven en grootschalige ingrepen:

Zorg: de huidige zorginfrastructuur is niet toekomstbestendig, vernieuwende vormen van zorgaanbod zijn daarom nodig. In de K6 wordt al gewerkt aan digitale netwerken die patiënten en zorgpartijen verbinden, mobiele operatie- en verloskamers en chemokuren aan huis (Drentse Zorgtafel). In Noord-Groningen werken zorgaanbieders samen aan een Geriatisch Expertise Netwerk, zodat ouderen thuis goede zorg kunnen blijven ontvangen.

Door zulke initiatieven voelt de zorg dichtbij, ondanks de fysieke afstand tot ziekenhuizen. Belangrijke stappen voor Nederland om toekomstbestendige zorg te realiseren.

Onderwijs: in alle provincies worden belangrijke stappen gezet in een toekomstgerichte clustering van scholen, dit is nodig omdat het aantal leerlingen terugloopt. Zo ook in de Achterhoek, waar de oproep is om te stoppen met concurreren. Het is soms beter om nieuwe geclusterde scholen te stichten dan vast te willen houden aan (dorps)scholen. Door scholen te clusteren met andere voorzieningen (zoals kinderopvang) of verschillende typen onderwijs samen aan te bieden kan de onderwijskwaliteit gewaarborgd worden.

Wonen: in Parkstad Limburg zijn de provincie, regio, gemeenten en corporaties betrokken bij de toekomstbestendige vernieuwing van kwetsbare wijken, met de nadruk op woningen in de particuliere voorraad. De uitdaging zit in de ontwikkeling en het uitrollen van nieuwe modellen om te komen tot woningverdunding en toekomstbestendige nieuwbouw op een betaalbare manier. Deze ervaringen zijn een voorbeeld voor onder andere de herstructureringsopgaven in groeikernen in het hele land.

Duurzaamheid: de K6 beschikt over de kennis, ervaring en ruimte voor het slim opwekken van duurzame energie en innovaties in waterstof. Een voorbeeld hiervan is Hydrogen Valley. Dit project moet leiden tot een volledig functionerende groene waterstofketen. Hiermee worden Groningen, Friesland en Drenthe de Europese 'waterstofkoplappers', en wordt Nederland een stuk duurzamer. Deze waterstof wordt gebruikt voor verwarming van huizen, industrie en vervoer (treinen, bussen, auto's, vrachtwagens). Een soortgelijke

ontwikkeling zien we in Zeeland, waar de ambitie bestaat om (samen met Oost-Vlaanderen) de nationale proeftuin voor blauwe en groene waterstof te worden. Maar er is in de K6 ook ruimte voor circulaire economie. Onder andere op de Limburgse Brightlands campussen, waar gewerkt wordt aan (versnellen van) circulaire bouwproductie. Ook liggen er circulaire kansen voor gebieden als de Eemshaven, ChemiePark Delfzijl en North Sea Port (Zeeland), door de flink groeiende ruimtevrage vanuit de industrie en logistiek. Investeringsvelden vinden hier plaats op grootschalige productie- en logistieke locaties, bij voorkeur bij (open) water, met ruime kavels, flinke milieuruimte en met optimale mogelijkheden voor uitwisseling tussen bedrijven en utiliteiten.²

² Bron: Next economy: welke megatrends cruciaal voor bedrijventerreinen? Stec Groep (2019).

Mobiliteit: goede bereikbaarheid in dunner bevolkte gebieden kan een opgave zijn.

Mobiliteitsplatform 'SD Op Weg' helpt bij mobiliteitsprojecten op Schouwen-Duiveland. Het platform zoekt naar verbindingen, nieuwe kansen en oplossingen om zo te komen tot een 'eilandelijk mobiliteitsnetwerk'. In de Achterhoek wordt gewerkt aan 'MaaS': Mobility as a Service. Dit concept moet het mogelijk maken dat iedereen in de Achterhoek eenvoudig een reis kan plannen, boeken en betalen. Door combineren van vervoersmodaliteiten blijft de Achterhoek goed bereikbaar. In Groningen en Drenthe is een netwerk van ongeveer 50 Hubs aangelegd. Gecombineerd met goed openbaar vervoer zorgt dit er voor dat iedereen zijn of haar bestemming kan bereiken tussen 7:00 uur en 24:00 uur. In zowel Zeeland, Groningen, Drenthe als de Achterhoek wordt gestreefd naar meer duurzaam en elektrisch vervoer, met passende technologische hulpmiddelen.

Wat heeft de K6 nodig om koploper te kunnen blijven?

De opgaven waar de K6 voor staat, gaan niet over het voorkomen van bevolkingstransitie, maar over het tegengaan van neveneffecten. Om hierin voorop te kunnen lopen en de toekomstkracht van de K6 volledig te benutten, pleiten we voor twee acties.

Actie 1: gebalanceerd investeringspakket om de basisinfrastructuur op peil te houden

Transitieregio's staan voor de grote opgave om voor de bewoners de brede welvaart op peil te houden. Deze opgave gaat de draagkracht van de zes provincies te boven. Het in stand houden van basisvoorwaarden voor goed leven kost nou eenmaal meer geld in transitiegebieden omdat ze dunner bevolkt zijn. Inwoners van transitiegeregio's geven aan dat zij graag in hun regio willen blijven wonen. Dat betekent dat de randvoorwaarden om naar school te gaan, passend werk te vinden, gezond oud te worden en voldoende bereikbaar te blijven, ook behouden of versterkt moeten worden. Deze basisinfrastructuur mag niet 'afbrokkelen' en verder versralen. Afbraak van deze voorzieningen vergroot de verschillen binnen ons land en forceert een negatieve spiraal die de druk op de rest van het land vergoot. Transitiegeregio's kunnen zonder voorzieningen immers geen alternatief bieden om te wonen en te werken. Daar komt bij dat de brede welvaart voor inwoners van transitiegeregio's in de tussentijd verder achteruit gaat ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Met alle nadelen voor de Nederlandse welvaart op lange termijn.

Actie 2: meer regio-specifiek maatwerk, voor nieuwe en bestaande wet- en regelgeving

Transitieregio's hebben behoefte aan regio-specifiek maatwerk in wet- en regelgeving. Waar de K6 voorop kan lopen in de ontwikkeling van innovatieve oplossingen voor grote opgaven en behalen van landelijke doelstellingen, zit nationale wet- en regelgeving nog wel eens in de weg. Regionaal differentiëren is nodig, omdat in transitiegeregio's kwalitatieve opgaven spelen die met standaard verdienmodellen niet opgelost worden. Met de regiodeals zijn al stappen gezet in deze richting, het is nu zaak om het regio-denken vast te houden en uit te breiden.

Aandacht voor transitiegeregio's in nieuw beleid: komt dit ten goede aan heel Nederland?

Ons pleidooi is: bezie de opgaven uitdagingen van transitiegeregio's en de rest van Nederland in samenhang. Een apart actieplan bevolkingsdaling is mooi, maar het zou beter zijn als de effecten van demografische transitie meegewogen worden in al het overheidsbeleid en alle overheidsinvesteringen. Een voorbeeld uit de praktijk is het Waddenconvenant: hierin is afgesproken dat de eilanden, het Rijk en de provincie Friesland bij nieuw beleid of nieuwe wet- en regelgeving rekening houden met de bijzondere positie van de eilanden.

We pleiten voor beleidskeuzes die bijdragen aan opgaven en kansen in alle regio's, gericht op versterking van de brede welvaart in heel Nederland. Onze oproep aan het Rijk is dan ook: kijk bij nieuw beleid of dit ten goede komt aan heel Nederland, ook buiten de Randstad. Maak de effecten van nieuwe wet- en regelgeving en beleid voor transitiegeregio's vooraf inzichtelijk. Wanneer regelgeving onevenredig nadelig

uitpakt voor transitieregio's kan dit tijdig worden gesignaleerd en passend worden gemaakt voor de regio-specifieke situatie.³ Daardoor is een separaat actieplan bevolkingsdaling, ter reparatie van landelijk beleid, op termijn wellicht niet meer nodig.

Daarnaast is meer ruimte en flexibiliteit nodig bij bestaande wet- en regelgeving

Naast aandacht voor de effecten van nieuwe wet- en regelgeving op transitieregio's, pleiten we ook voor meer ruimte en flexibiliteit bij bestaande wet- en regelgeving. Dit is noodzakelijk om regio-specifieke opgaven aan te kunnen pakken. Een voorbeeld van regionale differentiatie in bestaand beleid: in de provincie Groningen worden, in het kader van de versterkingsopgave van het aardbevingsgebied, zes bouwbedrijven vrijgesteld van Europese aanbestedingen. Dit wordt vastgelegd in het nationale bouwakkoord voor Groningen, omdat het gaat om een noodsituatie (volgens de provincie en het Rijk).⁴

OP WELKE SPEERPUNTEN ZIJN INVESTERINGEN EN REGIO-SPECIFIEK MAATWERK NODIG?

1. Op gang brengen doorstroming in de bestaande particuliere woningvoorraad. Dit kan door de overdrachtsbelasting te verlagen of in zijn geheel af te schaffen. Maar ook een kwalitatieve verbeterslag van de bestaande woningvoorraad: dus verduurzamen en levensloopgeschikt maken. Dit kan door subsidies en leningen voor particulieren, of door een transitiefonds. Maar ook leegstaande en incurante woningen onttrekken aan de voorraad, met behulp van een sloofofonds. Hierin een koppeling leggen met energieopgaven: wat nog wel verduurzamen en wat niet meer?
2. Meer investeringsruimte voor woningcorporaties, om de sociale huurwoningvoorraad te kunnen verduurzamen en om te kunnen voorzien in voldoende levensloopgeschikte woningen. Dit kan door de verhuurdersheffing te verlagen of in zijn geheel af te schaffen.
3. Basisinfrastructuur in stand houden door meer sturing vanuit het Rijk op de verdeling en behoud van voorzieningen. Concurrentie in zorg en onderwijs werkt niet in de K6, omdat het niet rendabel genoeg is voor aanbieders of omdat normen niet gehaald worden. Om de kwaliteit en bereikbaarheid van zorg en onderwijs te kunnen waarborgen is regionale differentiatie hierin gewenst.
4. Duurzame regionale banengroei voor de lange termijn is belangrijk, zeker in sectoren van de toekomst (onder andere energietransitie, techniek) en de zorg. Er is wel werkgelegenheid in transitieregio's, maar het is zaak om de juiste mensen voor deze banen aan te trekken en te behouden. Zowel laag- als hoogopgeleid.
5. Aanpakken van mismatches op de arbeidsmarkt. Gericht beleid afgestemd op regionale arbeidsmarktproblematiek is nodig en vraagt onder andere om een stevige onderwijsagenda, met daarbinnen prioriteit voor kansgelijkheid en talentontwikkeling en kennis maken met het werkveld.
6. Verbeteren van mobiliteit en bereikbaarheid, zowel binnen de regio's als met andere delen van Nederland en zelfs over de grens. Het gaat om goede fysieke (auto, trein, fiets) en digitale verbindingen (snelle verbindingen, glasvezel).
7. Steviger inzetten op grensoverschrijdende samenwerking door de juiste randvoorwaarden te creëren op thema's als arbeidsmarkt (onder andere erkennen van diploma's en arbeidsbemiddeling), openbaar vervoer, (spoed)zorg en onderwijs (taal en cultuur).

³ Dit sluit aan bij de aangenomen Kamermotie over de 'Regio-check'.

⁴ Bron: Groningse bouwers: 'Nood breekt wet, we gaan veel huizen versterken zonder Europese aanbesteding'. Dagblad van het Noorden, 9 januari 2020.

1 Inleiding

1.1 Heel Nederland is nodig om de grote opgaven van deze tijd aan te pakken

Nederland is een veelzijdig land. Binnen twee à drie uur rijden zijn er compacte wereldsteden, aantrekkelijke dorpen en landelijke gebieden. Er zijn regio's die sterk groeien, zowel economisch als demografisch, en regio's die niet zo hard groeien. De verschillen tussen regio's in Nederland zijn de afgelopen tien jaar groter geworden en dat is onwenselijk. Voor de regio's zelf en voor Nederland als geheel. Dit position paper gaat daarom over heel Nederland, gezien vanuit de transitieregio's: de regio's die in demografisch opzicht te maken hebben met een achterblijvende groei.

Er spelen belangrijke maatschappelijke opgaven waar we Nederland helemaal voor nodig hebben. Ons land is te klein voor grote verschillen! Denk aan een betaalbaar en geschikte woning voor iedereen, ongeacht persoonlijke situatie of inkomen. Het gaat om oplossen van de grote woningtekorten in veel delen van Nederland, maar ook om voldoende geschikte en toekomstbestendige woningen in gebieden waar het aantal huishoudens niet meer toeneemt. Maar ook: hoe gaan we onze landelijke klimaatdoelstellingen behalen? Meer duurzame energie produceren? Hoe lossen we de stikstofcrisis gezamenlijk op? 'Waar de Randstad aanloopt tegen haar fysieke grenzen om deze opgaven aan te pakken, kunnen de transitieregio's deze grenzen slechten. Letterlijk en figuurlijk. Dit paper is dan ook een oproep om ons hele land zo goed mogelijk te gebruiken voor versterking van de brede welvaart voor ons allemaal. Helemaal Nederland dus.

“Als u mij zou vragen naar wat mij drijft, dan zou ik antwoorden: een Nederland waarin iedereen dezelfde kansen heeft. Ongeacht of je in Aalten, Appelscha of Amsterdam opgroeit.”

~ *Kajsa Ollongren, Minister van BZK*

1.2 Brede welvaart vraagt wel structureel om aandacht in de K6

De afgelopen vijf jaar werkten de provincies al samen om oplossingen te vinden voor de ongewenste neveneffecten van de demografische transitie. Gezamenlijk heeft men een schat aan ervaringen opgedaan over hoe om te gaan met de veranderingen in de bevolkingssamenstelling. Deze stappen hebben resultaat gehad. Zo is het 'regiodenken' een meer prominente rol gaan spelen, wat onder andere heeft geleid tot de zes Regio Deals waarin transitieregio's geselecteerd zijn voor een rijksbijdrage.

De verwachting is echter dat de grootste omslag in de komende twintig jaar nog komt. Immers de uitstroom van de werkzame beroepsbevolking komt landelijk en in de transitiegebieden meer dan in het verleden op gang. De vergrijzing leidt tot een aanzienlijke vermindering van de uitbreidingsbehoefte aan woningen, terwijl er belangrijke kwalitatieve opgaven in de woningmarkt zijn, juist voor een steeds oudere bevolking (verduurzamen, levensloopbestendig maken, courant houden/maken).

De centrale plek in dit position paper wordt ingenomen door de kansen die we zien voor de K6, om de toekomstkracht te versterken en belangrijke leerervaringen op te doen voor heel Nederland. Maar we vragen ook aandacht voor de belangrijkste opgaven voor transitieregio's de komende jaren, en wat ervoor nodig is om ongewenste negatieve neveneffecten te verminderen en kansen in deze gebieden te benutten.

De kern van de opgave die in dit position paper geschetst wordt, is dat er in Nederland regionale verschillen in brede welvaart bestaan die vanuit maatschappelijk en economisch oogpunt ongewenst zijn. Veel transitieregio's in de K6 scoren namelijk onder gemiddeld op diverse brede welvaartsindicatoren ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, zo blijkt uit de monitor van PBL/Telos.⁵ Het gaat dan onder andere over verschillen in inkomen, arbeid, gezondheid en welzijn. Zonder aandacht voor de positie van transitiegebieden zullen deze verschillen steeds groter worden. Waardoor de brede welvaart voor inwoners van transitieregio's steeds verder verslechtert, vergeleken met de inwoners van de rest van Nederland.

“In de kern heeft de demografische transitie het effect dat er in Nederland verschillen bestaan in de kwaliteit van leven, afhankelijk van waar je woont. Inzet van het beleid moet er (samen met alle maatschappelijke partners) op gericht zijn dat iemand over dertig jaar net zo prettig kan leven in Delfzijl of Winschoten als Katwijk of Veenendaal.”

~ Laura Broekhuizen, *gemeentebestuurder Oldambt*

1.3 Totstandkoming paper

Dit position paper is in de winter van 2019/2020 tot stand gekomen, op basis van analyses van actuele feiten, cijfers en verwachtingen. Het paper is in opdracht van de K6 geschreven door Stec Groep. Ook hebben de verantwoordelijk gedeputeerden van de K6-provincies waardevolle input geleverd. De centrale vraag was telkens: welke kansen kunnen in de transitiegebieden worden verzilverd, met effecten op regionale en landelijke schaal. En wat is nodig om de verschillen in brede welvaart, economie en toegankelijkheid van voorzieningen binnen Nederland niet verder te laten oplopen?

1.4 Leeswijzer

In dit paper leest u in hoofdstuk 2 de belangrijkste kansen die de Nederlandse transitieregio's voor heel Nederland bieden. In hoofdstuk 3 ligt het accent op de opgaven die in de transitieregio's spelen, en waarop ingespeeld moet worden om de kansen te kunnen verzilveren.

In de bijlage bij dit position paper zijn compact de belangrijkste actuele feiten en cijfers rondom transitieregio's, vergeleken met de rest van Nederland, uitgewerkt. Daarbij kijken we terug naar ontwikkelingen die reeds plaats hebben gevonden en naar verwachtingen voor de toekomst.

⁵ Bron: <https://kwaliteitvanleven.pbl.nl/home> PBL/Telos 2019.

2 De K6 als koploper

Kansen en uitdagingen gaan vaak hand in hand. Zo ook in de K6, waar kansen en innovaties tot stand komen om maatschappelijke uitdagingen aan te kunnen pakken. In dit hoofdstuk staan we stil bij de kansen die in de K6 verzilverd kunnen worden en die ten goede komen aan heel Nederland. Het gaat veelal over goed en passend wonen, een goede aansluiting van personeel en arbeidsmarkt, vernieuwende vormen van onderwijs en zorg, en slimme mobiliteit. Hierbij geven we voorbeelden van uitgevoerde projecten en innovaties. In het volgende hoofdstuk komen deze speerpunten nogmaals aan bod, maar dan gaan we in op de opgaven. Wat heeft de K6 nodig, om koploper voor Nederland te kunnen zijn?

2.1 De K6 heeft belangrijke leerervaringen, voor elkaar en Nederland als geheel

In heel Nederland verandert door vergrijzing en ontgroening de behoefte aan voorzieningen, zijn er meer levensloopbestendige woningen nodig en zijn innovaties noodzakelijk om zorg betaalbaar te houden.⁶ De K6 heeft al diverse leerervaringen opgedaan op uiteenlopende thema's. Naar de toekomst toe liggen hier nog meer kansen waar heel Nederland van kan profiteren.

DOOR REGIONALE VERSCHILLEN BINNEN K6 IS ERVARING OPGEDAAN MET DIVERSE THEMA'S

In het noorden treft de demografische transitie voornamelijk dorpen en landelijke gebieden. Regio Deals in (delen van) Groningen, Friesland en Drenthe richten zich daarom op leefbaarheid, natuur inclusieve landbouw, voedselvoorziening, biodiversiteit, versterking van het landschap in combinatie met toerisme en de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt.

In (Zuid-)Limburg doen opgaven zich veelal voor in stedelijke gebieden. Door de sluiting van de mijnen en gebrek aan vervangende werkgelegenheid in de jaren zestig en zeventig nam de bevolking sterk af. Dit transformatieproces naar lagere bevolkingsaantallen is een uitdaging, maar ook een aanjager voor fysieke, sociale en culturele innovaties.⁷ Onderdeel hiervan is zorgvuldig georganiseerde sloop en nieuwbouw, door gemeenten te laten samenwerken bij het bepalen van gewenste en betaalbare voorzieningenniveaus en woningvoorraden. Een ander voorbeeld is de Regio Deal tussen het Rijk en Parkstad Limburg, waarmee wordt ingezet op structuurversterking, arbeidsmarkt, leefbaarheid, criminaliteitsbestrijding en regionale samenwerking.

In de provincie Zeeland zijn bewust investeringen gedaan in betere onderlinge bereikbaarheid van de eilanden. Zo is er geïnvesteerd in betere bereikbaarheid van Walcheren (waar Vlissingen en Middelburg liggen) met Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland. Ook wordt er meer regionaal gedacht over voorzieningen, wat leidde tot herstructureringen in de zorg en het onderwijs. De Regio Deal tussen het Rijk en Zeeland richt zich op versterking van het onderwijs, innovatie in relatie tot energietransitie en circulariteit, bestrijding van arbeidsmarkttekorten, hoogwaardige bedrijvigheid, verduurzaming van de (particuliere) woningvoorraad en beter benutten van kustkwaliteiten (toerisme).⁸

⁶ Bron: Land in samenhang: krimp en regionale kansengelijkheid. Ministerie BZK (oktober 2019). Prof. dr. ir. Eveline van Leeuwen.

⁷ Bron: Krimpen zonder kramp: Over demografische transitie en regionale arbeidsmarkten, Inaugurale rede, Cörvers (oktober 2014).

⁸ Bron: Land in samenhang: krimp en regionale kansengelijkheid. Ministerie BZK (oktober 2019). Prof. dr. Frank Cörvers.

Kans: massa maken en schaalvergroting van initiatieven

De afgelopen jaren is er in de K6, naast grotere ingrepen en Regio Deals, veel ervaring opgedaan met verkrijgen van lokaal draagvlak voor de aanpak van kleinschalige projecten. Het is belangrijk om de ontstane energie vast te houden en succesvolle experimenten op te schalen. De ervaringen met participatie en lokaal draagvlak verkrijgen zijn zeer de moeite waard voor het hele land. Centraal staat de vraag: welke succesvolle pilots kunnen vaker en/of op grotere schaal worden toegepast?

Om de transformatieopgave uit te voeren is de uitdaging voor de komende jaren om te komen tot schaalvergroting en een groter gezamenlijk vliegwieltje. Uitgangspunt daarbij is dat er gebruik gemaakt wordt van de kracht en innovativiteit die een regio zelf heeft. Regionale partijen zoals woningcorporaties, kennisinstellingen, ondernemers en andere marktpartijen dienen te worden betrokken en uitgedaagd. Dit leidt tot sterkere, meer flexibele en toekomstgerichte coalities. Dit draagt bij aan de structuurversterking van transitieregio's en kleinere verschillen met de rest van Nederland, wat de economische situatie van en leefbaarheid in het hele land ten goede komt.

Kans: benutten van kennis en netwerken voor meer grensoverschrijdende samenwerking

De geografische ligging nabij Duitsland en/of België maakt grensoverschrijdende samenwerking een belangrijk thema in veel transitieregio's in de K6. Lokale overheden en inwoners van de transitieregio's hebben hier in de dagelijkse praktijk regelmatig mee te maken. Het gaat dan onder andere om thema's als arbeidsmarkt, scholing en gebruik van voorzieningen. Over en weer is al veel kennis opgedaan, en zijn diverse netwerken en samenwerkingsverbanden tot stand gekomen tussen transitieregio's in de K6 en grensregio's in België en Duitsland. De K6 ziet daarom het belang van een goede samenwerking over de grens. Het optimaal benutten van deze samenwerkingsmogelijkheden over de grens zorgt voor kansen in transitieregio's en Nederland als geheel.

2.2 De K6 beschikt over een schaars goed: ruimte

In Nederland komen we vaak ruimte tekort, zeker in drukbevolkte gebieden in de Randstad of rondom grote steden. Denk aan woningtekorten, hoge huren en huizenprijzen, files, (lucht)vervuiling en integratie van nieuwkomers.⁹ Daarnaast gaat het de komende twintig jaar om urgente maatschappelijke uitdagingen zoals klimaatverandering, duurzame energie en op de zeer korte termijn: de stikstofcrisis. De meer landelijke regio's in de K6 beschikken in potentie over (ruimtelijke) kwaliteiten die zich goed lenen om deze actuele maatschappelijke uitdagingen aan te pakken.

We vinden het belangrijk niet alleen te denken in de kansen die de regio's met een hoge marktdruk bieden aan de transitieregio's, maar ook aan de kansen die de transitieregio's bieden aan de hoge drukregio's. Denk aan mogelijkheden voor emissievrije (bouw)productie (ruimte voor Nederlandse houtskeletbouw), het opwekken van duurzame energie en het dichtens van de ketens in de circulaire economie. Door kansen in de K6 nu te benutten, wordt de toekomstkracht van de transitieregio's versterkt en worden belangrijke leerervaringen voor heel Nederland opgedaan.

“Regio's hebben hun eigen unieke kwaliteiten en potentie voor ontwikkeling. Daarvoor is het wel nodig om randvoorwaarden als een goede leefomgeving, woningvoorraad en bereikbaarheid op orde te hebben. In de Achterhoek zit veel potentie in het versterken en verbreden van open innovatie. Er is, letterlijk, veel ruimte voor technische creativiteit en groei in kwaliteit.”

~ Peter van 't Hoog, gedeputeerde bij de provincie Gelderland

⁹ Bron: De kloof tussen bruisgebieden en krimpregio's blijft groeien (Trouw, januari 2019).

Kans: De K6 heeft meer ruimte voor een goed milieu, en ondervindt minder stikstofproblematiek

Met deze druk op de ruimte heeft de K6 minder te maken. Bijna alle K6-regio's scoren bovengemiddeld op milieuaspecten, waaronder luchtkwaliteit, met beneden gemiddelde geluidhinder, lichtbelasting, hittestress en stikstofdepositie.¹⁰ Minder mensen en meer ruimte voor natuur komen het milieu ten goede. We merken hierbij op dat er ook stedelijke regio's in de K6 liggen (met name Zuid-Limburg), die wel ondergemiddeld scoren op deze milieuaspecten. De opgaven en kansen verschillen daarom binnen de K6: verbeteren van het milieu in stedelijke gebieden en benutten van de kracht van een goed milieu in meer landelijke gebieden. Hierdoor verbetert de brede welvaart in Nederland, zeker op het gebied van natuur en klimaat.

Figuur 1: Voldoende ruimte voor milieu in de K6

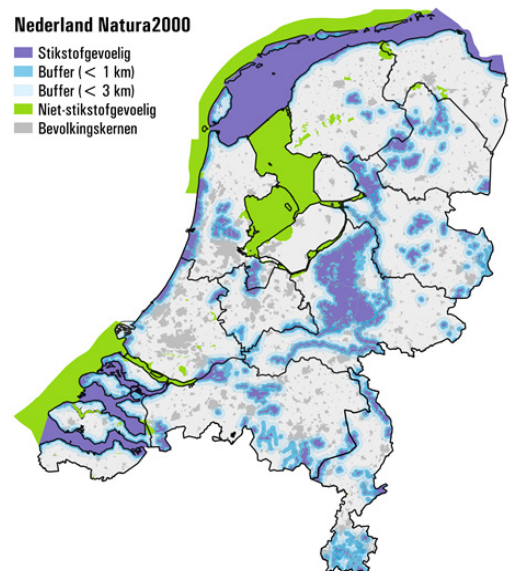
De stikstofcrisis houdt Nederland in 2019 en 2020 in zijn greep. Om een vergunning te krijgen voor een (bouw)project moet men van tevoren aantonen dat er door het project geen toename van stikstofdepositie plaatsvindt in Natura 2000-gebieden (wanneer de kritische depositiewaarde overschreden wordt).

In delen van de K6 zijn beperkt stikstofgevoelige Natura2000 gebieden aanwezig, zoals het figuur hiernaast laat zien (bron: Stec Groep). Vooral in grote delen van Friesland, Groningen en Oost-Drenthe, speelt de stikstofcrisis daardoor substantieel minder dan in het midden en westen van het land.

Dit betekent dat nieuwe (bouw)projecten in deze regio's minder last ondervinden.

Nederland Natura2000

- Stikstofgevoelig
- Buffer (< 1 km)
- Buffer (< 3 km)
- Niet-stikstofgevoelig
- Bevolkingskernen

Kans: De K6 heeft ruimte voor gezond landelijk wonen voor jong en oud

In veel transitieregio's is ruimte voor mooi landelijk wonen, in onderscheidende woonmilieus die je in hoge drukgebieden alleen voor de allerhoogste inkomens vindt. Toch zijn er bij een afnemende nieuwbouwbehoefte ook kwalitatieve woningvragen, die ontbreken, ook in een ontspannen woningmarkt. Er zijn veel jongeren die (eventueel na hun studie) in hun dorp willen blijven wonen, als ze een passende woning kunnen vinden. Ook ouderen willen (en moeten) graag zo lang mogelijk thuis blijven wonen. Dit biedt ruimte om te experimenteren met nieuwe flexibele woonvormen, zodat doorstroming plaatsvindt, en woningen voor jongeren beschikbaar komen. Denk aan super duurzame woonvormen. Of aan

¹⁰ Bron: <https://kwaliteitvanleven.pbl.nl/home> PBL/Telos 2019.

knarrenhofjes voor ouderen, eventueel gecombineerd met zorg en vormen van (collectief) particulier opdrachtgeverschap. Goed wonen voor alle leeftijden versterkt de aantrekkelijkheid en heeft als neven-effect dat kosten voor de zorg af kunnen nemen. Weten welke woonvormen voor ouderen maatschappelijk de meeste gewenste neveneffecten opleveren, geeft een enorme impuls aan de brede welvaart.

Uiteindelijk krijgt heel Nederland te maken met vergrijzing, dus het opdoen van ervaringen in de K6 is ook nuttig voor de rest van het land. Het ontwikkelen van (groeps)woningen, eventueel gecombineerd met (kleinschalige) bedrijvigheid of zorg biedt ook kansen voor de vrijkomende agrarische bebouwing. Het feit dat steeds meer boeren met hun bedrijf stoppen heeft grote gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Als hier geen invulling voor gevonden wordt, leidt dit mogelijk tot veiligheidsrisico's en risico's op ondermijning. Dit geldt voor boerenbedrijven in heel Nederland.

Wellicht dat stedelingen, voor wie de stad te druk en te duur is, ook verleid kunnen worden om te wonen in een voormalige boerderij. In het digitale tijdperk is thuiswerken, of een bedrijf aan huis hebben, op het platteland net zo eenvoudig als in een stad. Men krijgt alleen veel meer ruimte voor hetzelfde geld.

Figuur 2: Woning voor circa € 400.000 in Amsterdam of in de Achterhoek¹ (prijsspeil 2020)

Kans: Ruimte voor gezond landelijk leven: bewegingsruimte, biologisch eten en streekproducten

Steeds meer Nederlanders, vooral jongeren en hoogopgeleiden, gaan bewuster om met voeding. Willen weten waar je eten vandaan komt en of het goed voor je is. Mensen eten steeds bewuster, bewegen vaker en leven gezonder. Maar dit kan lastig zijn in een drukke stad met weinig beweegvriendelijke ruimte en veel opties om snel en ongezond te eten. Op deze trends spelen steeds meer agrarische bedrijven in. Er is een trendbreuk aan de gang in de agrarische sector waarin een deel van de grootschalige agrofood-bedrijven gericht op de export overschakelen naar kleinschalige activiteiten. Denk aan biologische, duurzame en lokale productie, dicht bij de afnemers, voor een lokale, regionale en Nederlandse markt. Of de combinatie van landbouw met gezondheid, ook voor het inzetten van mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Dit zien we terug in het aantal zorgboerderijen, yogascholen en outdoorlocaties in het buitengebied.

Het is voor boeren die kiezen voor kleinschalige productie ingewikkeld om economisch rendabel te blijven ten opzichte van grootschalige (internationale) concurrenten en afnemers in grote supermarktketens. Ze worstelen met het bereiken van de consumenten en het vinden van kansrijke verkooppunten. De sleutel tot deze vraagstukken is het versterken van verbindingen tussen de stad en de landelijke regio eromheen (stadlandverbindingen). Het gaat om bewustwording en bekendheid, dit kan door onder andere:¹²

¹¹ Bron: Funda (peildatum januari 2020).

¹² Bron: Land in samenhang: krimp en regionale kansengelijkheid. Ministerie BZK (oktober 2019). Prof. dr. Gert-Jan Hospers.

- Streekmarkten waarbij lokale boeren en ondernemers hun producten aanbieden.
- Excursies naar boerenbedrijven, ook vanuit scholen in de stad.
- Koppeling tussen opleiding en werkveld, door studenten projecten bij (bio)boeren uit te laten voeren.
- Streekgebonden inkoopbeleid van eten door overheden, bedrijven en instellingen.

VOORBEELDEN UIT GRONINGEN: AARDAPPELFEST EN LANDGOUD

In de provincie Groningen zijn al diverse voorbeelden van initiatieven rondom gezond landelijk leven en gebruik van streekproducten gestart. Het gaat bijvoorbeeld om:

- Aardappelfeest in Hornhuizen: om te vieren dat de aardappeloogst binnen is, wordt jaarlijks het Aardappelfeest georganiseerd. Tijdens de laatste editie van het festival werd een viergangenmenu geserveerd, met de aardappel in de hoofdrol. Daarnaast waren er lezingen en een feest met lokale bands en artiesten. De initiatiefnemer van het feest kwam overigens in 2010 vanuit Amsterdam naar Hornhuizen, om de dorpskerk (die met sloop werd bedreigd) op te knappen¹³
- Landgoud in Kloosterburen: dit biologische familiebedrijf produceert streekproducten, waaronder witte aalbes, bieslook, mosterdsaad en spelt. Voor de verwerkingen van hun streekproducten werkt Landgoud nauw samen met lokale ondernemers, die de opbrengst van het land verwerken tot een bijzonder eindproduct. Zo gaat de spelt, via een lokale molenaar in Feerwert, naar een bakker in Leens.¹⁴ De producten worden vervolgens bij lokale winkeliers en streekmarkten verkocht.

2.3 Innoveren met nieuwe (verdien)modellen voor zorgvoorzieningen en onderwijs

Transitieregio's bieden ruimte om los te komen van de standaard verdienmodellen, waarin groei, massa en aantallen centraal staan, en wat in toenemende mate knelt in een 21ste-eeuwse samenleving. Dit is nodig om voorzieningen in transitiergio's in stand te kunnen houden. Maar dit is ook belangrijk voor de rest van Nederland. Als gevolg van vergrijzing en een toenemende levensverwachting zien we de zorgvraag veranderen en toenemen. Maar hoe gaan we om met deze vergrijzing, in relatie tot betaalbaar en bereikbaar houden van zorg? Een antwoord op deze vraag draagt bij aan de brede welvaart in Nederland, op het gebied van voorzieningen, welzijn, economie en werkgelegenheid.

¹³ Bron: Lang leve de aardappel in Hornhuizen (Dagblad van het noorden, oktober 2019).

¹⁴ Bron: Akkerbouwbedrijf Landgoud Kloosterburen (Marnecultuur).

“In Drenthe vinden we het erg belangrijk dat we goede voorzieningen hebben voor onze inwoners, die goed bereikbaar zijn voor iedereen. Hierover voeren we dan ook regelmatig overleg met onze partners in Drenthe, bijvoorbeeld aan onze Drentse zorgtafel. Hier zijn onder andere de zorgaanbieders, zorgverzekeraars, ziekenhuizen, huisartsen en Zorgbelang Drenthe aan vertegenwoordigd. Via de stuurgroep Onderwijs & Krimp staan we in goede verbinding met onze schoolbesturen. In Drenthe is onze schaalgrootte onze kracht: we vinden elkaar en sámen werken we aan een toekomstbestendig Drenthe, waar leefbaarheid hoog in het vaandel staat.”

~ Hans Kuipers, gedeputeerde bij de provincie Drenthe

Kans: Vernieuwende vormen van zorgaanbod ontstaan in transitiergio's

Laat positief geluid horen en
deel succesverhalen

In transitiergio's speelt de vraag naar betaalbaar en bereikbare zorg al langer. Dit komt doordat de vraag naar ondersteuning en zorg hier al toeneemt, de zorgkosten hoger zijn dan gemiddeld, jongeren wegtrekken en het arbeidspotentieel afneemt. Maar er zijn al initiatieven tot stand gekomen om de huidige zorginfrastructuur toekomstbestendiger te maken. Een mooi voorbeeld hiervan is de Drentse Zorgtafel. Om een gezamenlijk toekomstscenario te ontwikkelen voor het ziekenhuislandschap hebben zorgverzekeraars, ziekenhuizen, en huisartsen gezamenlijk de contour 'Zorg voor de regio' gepresenteerd. Aan de Drentse zorgtafel wordt vanuit verschillende belangen samen gewerkt aan de brede zorgopgave waar de provincie en zorgpartijen voor staan.

Mooie initiatieven uit de praktijk zijn:

- Health Hub Roden: een medisch onderzoekscentrum gericht op ontwikkelen van handige en praktische medische hulpmiddelen. Hierdoor wordt het werk voor zorgverleners lichter, gericht en sneller. Tientallen bedrijven werken er aan medische innovaties en instrumenten. Beroepsonderwijs, hogescholen, universiteiten en ziekenhuizen wisselen kennis en informatie uit met de aanwezige bedrijven.
- VIP Samenwerken: dit is een digitaal netwerk dat patiënten en zorgpartijen verbindt. Betrokken welzijnswerkers en hulpverleners kunnen beveiligd informatie met elkaar uitwisselen via een chat-functie en samenwerken in het gezondheidsplan van de patiënt. Zo wordt voorkomen dat bepaalde onderzoeken en behandelingen dubbel worden gedaan. En digitaal samenwerken, verwijzen en consulteren betekent tijd- en kostenbesparing.
- Chemokuren aan huis: ziekenhuizen in de Emmen, Hoogeveen en Stadskanaal bieden chemokuren aan die patiënten grotendeels thuis kunnen krijgen. Het geeft patiënten (en mantelzorgers) meer rust omdat zij niet telkens voor langere tijd in het ziekenhuis hoeven te verblijven.
- Grensoverschrijdende stageplaatsen: in Noord-Nederland zijn beperkt stageplaatsen in ziekenhuizen beschikbaar, maar ziekenhuizen in het Duitse Oldenburg, Bremen, Leer en Meppen hebben dit wel. Nederlandse studenten kunnen hier stage lopen in de richting die ze graag willen. Dit zorgt aan de ene kant voor meer instroom dan landelijk én er is minder uitval. Meer afgestudeerden gaan daardoor daadwerkelijk aan het werk in de zorg.
- Nieuwe financieringstechnieken: ziekenhuis Zuyderland in Zuid-Limburg en twee zorgverzekeraars hebben de afspraak gemaakt om een lumpsum systeem te hanteren. Hierdoor heeft de zorginstelling zelf meer regie over de besteding van de middelen en zodoende meer mogelijkheden voor een betere afweging tussen cure en care. Ook kan er daardoor geïnvesteerd worden in preventie.

Dergelijke innovaties maken het mogelijk om zorg op afstand te kunnen leveren. Dit draagt bij aan de bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen, wat ten goede komt aan en betere brede welvaart. Dit maakt het eenvoudiger om in landelijke gebieden te wonen, niet alleen in de K6, maar ook in andere landelijke delen van Nederland. Daarnaast kunnen bijvoorbeeld boodschappen en andere aankopen thuis bezorgd worden, waardoor fysieke bereikbaarheid van dergelijke voorzieningen ook minder belangrijk is. Zorg voelt dichtbij, ondanks de fysieke afstand tot ziekenhuizen. Een belangrijke les voor heel Nederland!

DRENTHE ALS VOORBEELD: NAAR EEN REGIONAAL PREVENTIEAKKOORD

Naast maatregelen om personele en financiële druk op de zorg te verminderen, wil de Drentse Zorgtafel ook meer aan preventie doen. Het gaat dan om thema's als roken, alcoholgebruik, overgewicht en voldoende bewegen. Inwoners van (transitieregio's in) Drenthe hebben hier vaker dan gemiddeld mee te maken, en dit zien we ook terug in andere delen van de K6. Meer focus op gezond gedrag, zelfzorg, zelfregulatie en eigen regie zijn hierin cruciaal. De kennis die opgedaan wordt over preventiemaatregelen kan vervolgens in heel Nederland gebruikt worden. Voorkomen is immers beter dan genezen.

Kans: Samenwerking in onderwijs om kwaliteit te garanderen bij teruglopend leerlingenaantal

Door de vergrijzing neemt (op termijn) het aantal kinderen af. Dit zorgt ervoor dat er minder leerlingen zijn voor basisscholen, middelbare scholen en andere onderwijsinstellingen. In de K6 krijgen gemeenten hier nu al mee te maken, maar deze ontwikkelingen gaan in heel Nederland spelen (in meer of mindere mate).

Zo krijgt het mbo, ook buiten de K6, te maken met een flinke daling in studentenaantallen in de komende jaren. Deze daling in aantallen komt deels door demografische transitie, maar is ook het gevolg van opwaartse druk (scholieren die na het vmbo kiezen voor de havo). Tussen regio's verschilt het tempo en de mate waarin de daling zich voordoet, maar duidelijk is dat deze ontwikkeling grote impact heeft op de concentratie en spreiding van het mbo over Nederland. Dit heeft ook zeker gevolgen voor de kwaliteit en bereikbaarheid van het onderwijs.¹⁵ We moeten daarom zoeken naar alternatieve manieren om onderwijs toegankelijk te houden voor iedereen, door meer samenwerking en minder concurrentie. Leerervaringen die transitiergio's nu al op doen, zijn waardevol voor onderwijsinstellingen in heel het land.

ANTICIPEREN OP DE DALENDE LEERLINGENAANTALLEN IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

In de Achterhoek daalt het leerlingenaantal al fors. Het vizier is gericht op een toekomstbestendig en zo divers, kleinschalig en thuisnabij mogelijk onderwijsaanbod van goede kwaliteit. Leidraad is: stop met concurreren, het voortbestaan van een instituut mag geen uitgangspunt zijn. Behoud en vernieuw. Door samen op te trekken kunnen er in de Achterhoek zelfs nieuwe scholen gesticht worden, bijvoorbeeld geclusterd met andere voorzieningen of verschillende typen onderwijs samen. Het is soms beter om nieuwe scholen te stichten, waar onderwijskwaliteit gewaarborgd is, dan vasthouden aan (dorps)scholen.

Ook in Drenthe wordt geanticipeerd op minder leerlingen én minder leraren. Door middel van een regionale databank voor voortgezet onderwijs personeel werken scholengemeenschappen samen (Regionaal Mobiliteitscentrum Drenthe). Leraren maken daardoor geen deel uit van één scholengemeenschap, maar van een groot netwerk van scholen. Voordeel voor de scholen is dat zij elkaar niet hoeven af te troeven in hun zoektocht naar personeel, en voor docenten is er een grotere baangarantie omdat zij deel uitmaken van een groter netwerk van scholen.¹⁶

¹⁵ Werkatelier over de toekomst van het mbo, Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

¹⁶ Bron: Drentse scholen bundelen krachten (Dagblad van het Noorden, februari 2020).

2.4 Vernieuwingsopgave (particuliere) woningvoorraad

Het is zaak om de kansen op de woningmarkt in transitieregio's te benutten. Hoge marktdruk in de Randstad en in diverse (grote) steden zorgt voor woningtekorten en hoge huur- en koopprijzen. Starters en middeninkomen hebben moeite om aan een woning te komen.¹⁷ In transitieregio's komen echter meer

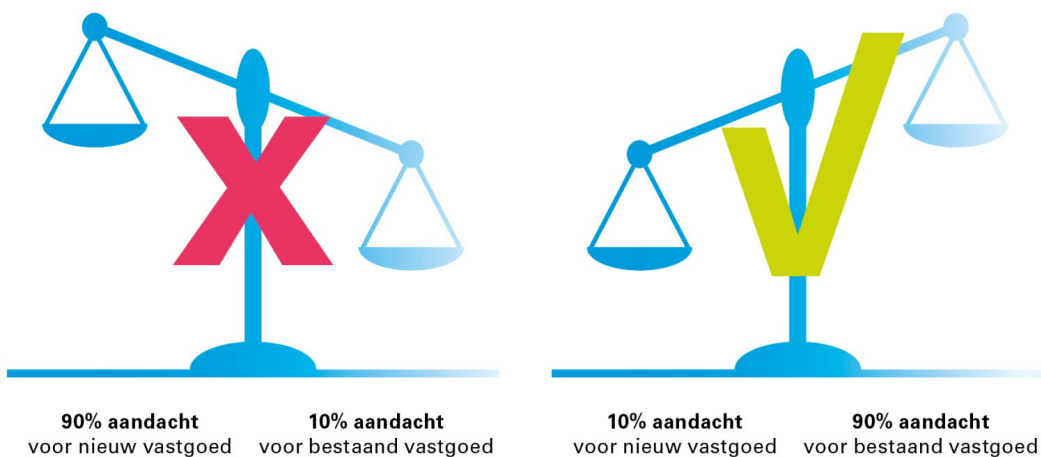

woningen beschikbaar, daarnaast zijn de woningprijzen daar nog niet zo oververhit. Hier kan gericht op ingezet worden met een campagne of acties, gekoppeld aan baankansen en opleidingsmogelijkheden voor hoger opgeleiden. Daar komt bij dat de druk vanwege de stikstofproblematiek en PFAS alleen maar groter wordt in dichtbevolkte gebieden. Ook hier bieden de transitieregio's kansen voor heel Nederland. Een campagne gericht op een hoge kwaliteit van leven bijvoorbeeld. Een thuis buiten de overspannen marktregio's, fijn wonen in de rust en ruimte.

De bestaande woningvoorraad staat voor een grootschalige verduurzamingsopgave

In regio's met een hoge druk op de woningmarkt gaat het veelal om toevoegen van voldoende (betaalbare) nieuwbouw. Maar daar waar de huishoudensgroei stabiliseert of (op termijn) afneemt, gaat het veel meer over de bestaande woningvoorraad en nieuwbouw in combinatie met sloop (elders). Dit speelt niet alleen in de K6, maar ook in de stedelijke vernieuwingsgebieden, en bijvoorbeeld voormalige groeikernen in Nederland, die in de jaren zeventig en tachtig enorme groeispurten kenden en nu een eenzijdige woningvoorraad hebben. We staan daarom stil bij het belang van verduurzaming van de bestaande woningen, en nieuwe aanpakken om te komen tot nieuwbouw die aansluit bij de kwalitatieve behoefte.

Figuur 3: Opgave gaat niet over nieuwbouw, maar over de bestaande woningvoorraad

Kans: Kwalitatief vernieuwen door sloop van incurante voorraad en toevoegen van juiste nieuwbouw

In onder andere Parkstad Limburg en Zuid- en Oost-Drenthe zijn provincie, regio, gemeenten en corporaties betrokken bij de toekomstbestendige vernieuwing van kwetsbare wijken. De nadruk van de aanpak ligt op woningen in de particuliere (naoorlogse) voorraad. De uitdaging zit in het ontwikkelen en uitrollen van nieuwe modellen, omdat de traditionele verdienmodellen in de gebiedsontwikkeling in transitieregio's niet werken. In de kern zijn deze modellen gericht op verdunning en sloop van woningtypen waar geen behoefte aan is, en het toevoegen van toekomstbestendige nieuwbouw op een betaalbare manier. Ervaringen uit Limburg en Drenthe zijn goede voorbeelden voor herstructureringsopgaven elders in het land. Flexibele en emissievrije woonvormen kunnen een deel van de vraag opvangen in alle transitieregio's. De K6 bouwt in die zin een schat aan leerervaringen op voor de voormalige groeikernen in de rest van het land, die te maken hebben met een eenzijdige en kwetsbare naoorlogse woningvoorraad.

¹⁷ Bron: Zes keer een bod gedaan, nog steeds geen huis (NRC, januari 2019).

INNOVATIEVE NIEUWE VERDIENMODELLEN VOOR HERSTRUCTURERING VAN DE WONINGMARKT

In Parkstad Limburg zijn veel interessante voorbeelden van woningmarkttransities waarvoor kenmerkend is dat sprake is van massa maken in het onttrekken van de particuliere koopwoningen. Er zijn innovatieve nieuwe verdienmodellen ontwikkeld gebaseerd op een brede welvaartsbenadering, die inspirerend zijn voor heel Nederland. In totaal gaat het om het onttrekken van circa 3.000 woningen.

Voorbeelden zijn onder andere: Kerkrade-West, Heerlen Vrieheide, SuperLocal in Kerkrade, lopende transitie-exploitaties in Kerkrade en Brunssum De Egge, herstructurering MSP, Hoensbroek, Voskuilenflat, Slakhorst (Heerlen), Nieuwenhagen-Lichtenberg (Landgraaf) et cetera.

Een bijzonder voorbeeld is de circulaire gebiedsontwikkeling van SuperLocal in Kerkrade, waarin sloopmateriaal wordt gerecycled, en er letterlijk uitsneden uit bestaande hoogbouwcomplexen worden hergebruikt als nieuwe eengezinswoningen. Zowel de uitgesneden eengezinswoningen als de aangepaste hoogbouwflat vormen landmarks voor de transitie in de woningmarkt.

“In Limburg investeren we fors in en stimuleren we doorstroming op onze woningmarkt door regionaal te kijken naar veranderende behoeften bij onze inwoners.”

~ Andy Drippy, gedeputeerde bij de provincie Limburg

2.5 Werk maken van circulaire economie en de energietransitie

De duurzaamheidsopgave waar we in Nederland voor staan past goed bij het denken in rentmeesterschap, wat vooral in de landelijke transitieregio's bekend mee zijn (waaronder het Limburgse Heuvelland, de Achterhoek, Friesland en Zeeland). Het gaat om verantwoordelijkheid dragen voor de aarde, de samenleving, de natuur en de medemens. Voor deze generatie, maar ook onze kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen.¹⁸

Er zijn verschillende ideeën over hoe we onze nationale klimaatdoelstellingen gaan behalen. Het is duidelijk dat hierin een omslag in denken en doen nodig is, en de fysieke ruimte om duurzame energie op te wekken. Daarom staan we in dit position paper stil bij circulaire economie en de energietransitie.

Kansen: Circulaire economie (op werklocaties) in de K6

In de circulaire economie staat het sluiten van kringlopen centraal. Producten, materialen en grondstoffen behouden op die manier zolang mogelijk hun waarde. Dat kan door producten slim in te zamelen, te delen, hergebruiken, reviseren of te recyclen. Circulaire economie gaat over alle lagen van de productieketen: van ontwerp tot productie, en gebruik. Vaak is een keten van bedrijven nodig op lokaal of regionaal schaalniveau voor matchmaking en het kunnen sluiten van circulaire kringlopen. Dit biedt kansen voor samenwerking op lokale en regionale schaal. Sectoren die zich goed lenen voor circulaire business-

¹⁸ Bron: En nu de experts: kloof tussen stad en land is veel complexer. NRC (december 2019).

modellen zijn de bouw, de voedingsmiddelenindustrie, afval en recycling. Tegelijkertijd vraagt het sluiten van kringlopen en het inzamelen van materialen en grondstoffen om een goede logistieke basis en kunnen er ook nieuwe vormen van werkgelegenheid ontstaan. Dit is goed voor werkgelegenheid en economie, naast de voordelen voor het milieu en klimaat.

Ook vanuit de bouw komt een sterker signaal voor circulariteit. In de K6 zijn bedrijven hier al druk mee bezig, onder andere op de Limburgse Brightlands campussen, waar samenwerking tussen bedrijven, onderzoekers en onderwijs centraal staat. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- Smart Services Campus (Heerlen): hier is Re Use Materials een koploper op het gebied van sloopafval en circulariteit. Ze maken connecties tussen het sloopafval van het ene gebouw, en gebruiken dit voor de constructie van een ander gebouw.¹⁹
- Chemelot Campus (Geleen): de hier gevestigde Huygen Installatie Adviseurs maakt deel uit van Drive0 (gefinancierd vanuit het Europese Horizon2020-programma). Dit is een project waarin bedrijven en onderzoeksinstituten uit zeven Europese landen werken aan een aanpak voor het versnellen van circulair renoveren van gebouwen.²⁰

Voor circulaire economie is, behalve vanuit de bouw, daarnaast een flink groeiende ruimtevrage vanuit de industrie (recycling, nieuwe grootschalige productie/fabricage) en logistiek (transport reststromen). Investerings vinden plaats op grootschalige productie- en logistieke locaties, bij voorkeur bij (open) water, met ruime kavels, flinke milieuruimte en met optimale mogelijkheden voor uitwisseling tussen bedrijven en utiliteiten.²¹ Dit biedt kansen voor gebieden als de Eemshaven, ChemiePark Delfzijl en North Sea Port, en de hieraan gekoppelde werkmilieus. Dit leidt tot meer werkgelegenheid en economische groei.

Maar ook voor andere delen van de K6 en Nederland bieden circulaire economie en duurzame energie kansen. Bijvoorbeeld hernieuwbare energie opwekken in de eigen regio, door lokale ondernemers en burgerinitiatieven, waarvan de opbrengsten in de eigen omgeving blijven. Er is voldoende fysieke ruimte om duurzame energie op te wekken (onder andere in (en op) vrijkomende agrarische gebouwen) en hernieuwbare energie is een interessante economische drager. Samenwerking kan gezocht worden tussen stad en ommeland, waarbij organisch afval door boeren in de regio gebruikt wordt ter vervanging van kunstmest. Dit leidt tot meer natuurinclusieve landbouw, versterkt de landschappelijke kwaliteiten en op termijn mogelijk tot een kringloop, waarin grondstoffen hergebruikt worden.

Werklocaties en centra zijn belangrijke ruimtelijke schakels voor circulaire economie. Zelden is één individuele werklocatie honderd procent circulair. Een keten van werklocaties is nodig op regionaal of een hoger schaalniveau voor matchmaking en het kunnen sluiten van circulaire kringlopen. Circulair (ver)bouwen en slopen kent een sterke regionale focus en levert toegevoegde waarde (economisch en ecologisch) en werkgelegenheid op.

PARKSTAD LIMBURG GEBRUIKT MIJNWATER VOOR VERWARMING BUURTEN

De mijnengangen in Heerlen liepen na de sluiting vol met grondwater, dat door de aarde op natuurlijke wijze wordt verwarmd. Sinds 2008 wordt deze duurzame energiebron gebruikt voor het verwarmen en koelen van gebouwen, woningen en kantoren. Het water (afkomstig uit vijf bronnen) wordt via een ondergronds uitwisselstation en leidingennetwerk getransporteerd naar diverse aangesloten locaties in Heerlen.²² In eerste instantie moet het project groeien naar het voorzien van achtduizend huishoudens, maar uiteindelijk wil de provincie twee miljoen huishoudens in Nederland bedienen.²³

¹⁹ Bron: <https://www.brightlands.com/companies-institutes/smart-service-campus/re-use-materials>

²⁰ Bron: <https://www.brightlands.com/news/2019/circulair-bouwen-als-antwoord-op-de-grondstoffenschaarste>

²¹ Bron: Next economy: welke megatrends cruciaal voor bedrijventerreinen? Stec Groep (2019).

²² Bron: <https://www.mijnwater.com/>

²³ Bron: Mijnwater moet Nederland van het gas halen (1Limburg, september 2018).

Kans: Zeeland, Groningen, Friesland en Drenthe worden de Europese 'waterstofklopers'

Met een budget van € 90 miljoen (waarvan € 20 miljoen vanuit een subsidie van de Europese Commissie en € 70 miljoen vanuit publiek-private cofinanciering²⁴) wordt Hydrogen Valley opgericht. Het zesjarige project moet leiden tot een volledig functionerende groene waterstofketen.²⁵ Bestaande aardgaspijpleidingen worden geschikt gemaakt voor het transport van waterstof en nieuwe waterstofleidingen worden aangelegd, onder andere op het Chemie Park Delfzijl. Deze ontwikkeling resulteert in nieuwe werkgelegenheid in Noord-Nederland en biedt kansen voor Chemie Park Delfzijl en de Eemshaven.

De geproduceerde waterstof zal onder andere gebruikt worden voor:

- Verwarming van huizen in Hoogeveen en Groningen.
- Industrie in Delfzijl en Emmen.
- Mobiliteit: treinen, bussen, vrachtwagen (vuilnis) en personenauto's.
- Binnenvaartschepen en voor productie van E-kerosine voor vliegtuigen.²⁶

Daarnaast heeft ook de provincie Zeeland de ambitie om te innoveren met waterstof. Samen met Oost-Vlaanderen wilt Zeeland de nationale proeftuin worden voor blauwe en groene waterstof. Op dit moment maakt de industrie in de provincie al veel gebruik van waterstof, maar de overstap naar groene waterstof kan de CO₂-uitstoot fors terugdringen. Groene waterstof is namelijk afkomstig van hernieuwbare energiebronnen en kan worden geproduceerd door stroom van zonne-energie en windparken (op zee).²⁷

Om verdere opwarming van de aarde te beperken, zoeken we steeds meer naar duurzame manieren om energie op te wekken. Zonne- en windenergie zijn goede alternatieven voor fossiele brandstoffen, maar opgewekte stroom is moeilijker op te slaan dan olie of gas. Deze opslag is echter wel noodzakelijk om bijvoorbeeld piekmomenten op te kunnen vangen. Groene waterstof biedt een uitkomst, omdat dit opgeslagen kan worden in bijvoorbeeld lege zoutcavernes (zoals nu al gebeurt met aardgas). Het opwekken van groene energie en omzetten naar waterstof biedt kansen voor wind- en zonneparken. Vervoer kan vervolgens plaatsvinden via gasleidingen (binnen Nederland en voor de export), dus er zijn beperkt investeringen in het stroomnetwerk nodig. Het opwekken, de opslag en het gebruik van waterstof (en duurzame energie) kan in de transitieregio's. Hiermee maken we grote stappen in de verduurzaming van ons land en in het creëren van werkgelegenheid in gebieden waar dit nodig is.

IN GRONINGEN EN DRENTHE RIJDEN WATERSTOFBUSSEN

Het OV-bureau Groningen-Drenthe maakt al gebruik van waterstofbussen. In Groningen rijden nu twee bussen, maar dit jaar komen daar nog eens twintig bussen bij in Groningen en tien in Drenthe. Een belangrijke stap in het verduurzamen van het (openbaar) vervoer in Nederland.²⁸

²⁴ Het HEAVENN-consortium heeft de subsidieaanvraag gedaan en bestaat uit 31 publieke en private partijen uit zes Europese landen.

²⁵ Bron: Groningen en Drenthe krijgen EU-geld als eerste groene waterstofregio van Europa (Rijksoverheid, oktober 2019).

²⁶ Bron: Investeringsagenda waterstof Noord-Nederland (februari 2019).

²⁷ Bron: Zeeland wil proeftuin voor groene waterstof worden (Provinciale Zeeuwse Courant, oktober 2019).

²⁸ Bron: Vijftig nieuwe waterstofbussen in het openbaar vervoer, waarvan in elk geval twintig in Groningen en Drenthe (Dagblad van het noorden, november 2019).

3 Wat is nodig?

In dit hoofdstuk benoemen we, aanvullend op de kansen zoals geformuleerd in hoofdstuk 2, de opgaven die in de K6 aan de orde zijn. Deze opgaven moeten omgezet worden in kansen, om koploper voor Nederland te kunnen zijn. Hiervoor benoemen we eerst twee acties die nodig zijn: een gebalanceerd investeringspakket en meer regio-specifiek maatwerk. Daarna gaan we in op de verschillende speerpunten waarop deze twee acties ingezet dienen te worden.

3.1 Een gebalanceerd investeringspakket om de basisinfrastructuur op peil te houden

Transitieregio's staan voor de grote opgave om voor de bewoners de brede welvaart op peil te houden. Deze opgave gaat de draagkracht van de zes provincies te boven. Het in stand houden van basisvoorwaarden voor goed leven kost nou eenmaal meer geld in transitiegebieden omdat ze dunner bevolkt zijn. Inwoners van transitiegeregio's geven aan dat zij graag in hun regio willen blijven wonen. Dat betekent dat de randvoorwaarden om naar school te gaan, passend werk te vinden, gezond oud te worden en voldoende bereikbaar te blijven, ook behouden of versterkt moeten worden. Deze basisinfrastructuur mag niet 'afbrokkelen' en verder versralen. Afbraak van deze voorzieningen vergroot de verschillen binnen ons land en forceert een negatieve spiraal die de druk op de rest van het land vergoot. Daar komt bij dat de brede welvaart in de transitiegeregio's in de tussentijd verder achteruit gaat ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Met alle nadelen voor de gehele Nederlandse welvaart op lange termijn.

Om de kansen in de K6 te kunnen verzilveren en koploper in innovatieve oplossingen te worden, is het belangrijk dat er erkenning komt voor de perspectieven die er zijn voor prettig wonen en werken in deze regio's. Zeker vanuit een netwerk met hogedruk regio's. Het Rijk kan hierin een grote bijdrage leveren, door specifieke investeringen in te zetten op de kansen in deze regio's. Ook Bettina Bock (bijzonder hoogleraar bevolkingsdaling en leefbaarheid) en het PBL pleiten voor gerichte investeringen in de regio's buiten de Randstad, zeker ook omdat we alle delen van Nederland nodig hebben om de grote opgaven van deze tijd het hoofd te kunnen bieden.²⁹

Opgave: Verklein ongewenste verschillen tussen regio's en kies voor gelijke kansen

De (economische) verschillen die bestaan tussen de K6-regio's onderling en met Nederland gemiddeld, zijn ontstaan door beleidskeuzes. Zoals econoom Stiglitz dit benoemt: *'Er is geen kapitalistische natuurwet die zegt dat groei meer ongelijkheid vereist. Sterker nog: hoe gelijk er een land, hoe hoger de groei op langere termijn.'*³⁰ Verschillen en ongelijkheid ontstaan niet zonder reden, maar zijn het gevolg van beleidskeuzes en zijn daarmee ook te voorkomen en weer te veranderen, naar het niveau dat maximaal bijdraagt aan de brede welvaart in heel Nederland.

Interessant voor Nederland is dat er in het Duitse beleid rond bevolkingstransitie meer nadruk ligt op de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. Dit een waardevol inzicht omdat het de vinger op de plek legt dat overheidsbeleid altijd winnaars en verliezers kent. Door centralisering van regionale investeringen in de afgelopen jaren, neemt de welvaart in de uitverkozen gebieden sterk toe; zij liggen als het ware in het centrum van de macht. Waar de transitiegebieden politiek en sociaaleconomisch op afstand raken. De

²⁹ Bron: Aanpak krimp vraagt om samenwerking overheden, bedrijfsleven én burgers (Overheid van nu, september 2019).

³⁰ Bron: Rebel in maatpak (De Groene Amsterdammer, november 2019).

gevoelens die dit met zich meebrengt voeden het verlangen van bewoners om transitiegebieden te verlaten en ondermijnt hun bereidheid om zich in te zetten voor hun leefomgeving.

De Duitse overheid heeft zich daarom recentelijk wettelijk verplicht om in het hele land de levensvoorwaarden gelijkwaardig te maken. Hiervoor zijn wel concrete maatregelen nodig, want de regionale levensomstandigheden verschillen sterk en deze nemen bij ongewijzigd beleid steeds verder toe. Zo wordt er een commissie ingesteld die concrete aanbevelingen moet doen voor meer gelijkwaardigheid in levensomstandigheden voor burgers én regio's. Ook moeten zij duidelijkheid bieden over welke voorzieningen gewaarborgd moet worden, en op welke plek.³¹ Dergelijke keuzes hebben uiteraard ook financiële consequenties, omdat deze voorzieningen in dunbevolkte gebieden niet vanzelf blijven bestaan.

INVESTEREN IN DE TOEKOMSTKRACHT VAN TRANSITIERGIO'S

'Er moet echt geïnvesteerd worden in de toekomst van krimpgebieden, in mobiliteit en werkgelegenheid. Dat zorgt op termijn voor meer welvaart in het hele land. Het idee dat als de Randstad goed draait, de rest van het land vanzelf ook goed draait moeten we loslaten.'

~ Bettina Bock, persoonlijk hoogleraar rurale sociologie aan de WUR en bijzonder hoogleraar Bevolkingsdaling en Leefbaarheid aan de RUG

De toekomst van transitiegebieden wordt voor een belangrijk deel bepaald door het vertrouwen in zijn kracht en de bereidheid erin te investeren. Dit is de opgave waar de K6, samen met het Rijk, voor staat. Economische groei hoeft niet ten koste te gaan van duurzaamheid en gelijkheid. Uit diverse internationale en nationale onderzoeken blijkt dat regio's met een hoge mate van gelijkheid op langere termijn een stabielere economische groei kennen.³² Kiezen voor gelijkheid binnen Nederland is kiezen voor een robuustere economische groei op nationaal niveau.

Investerings nodig in brede welvaart: van leefbaarheid naar toekomstkracht

Er is een integraal (investerings)programma nodig om, daar waar de verschillen in brede welvaart binnen Nederland te groot worden, deze aan te kunnen pakken. Dit versterkt de aantrekkelijkheid van deze regio's voor wonen, werken en leven en daarmee de posities van deze regio's als geheel. Dit is een belangrijke pijler onder de brede welvaartsontwikkeling van Nederland. Dit past bij de nationale beleidsdoelstellingen om bijvoorbeeld:

- gezondheid te verbeteren;
- eventuele onderwijsachterstanden te bestrijden;
- het perspectief op werk voor alle inwoners te verbeteren;
- te zorgen voor voldoende gekwalificeerd personeel voor bedrijven;
- het woningaanbod te verbeteren en te verduurzamen;
- cultuur- en sportparticipatie te verhogen en;
- de veiligheid voor burgers te vergroten.

Er zijn in de afgelopen jaren al veel investeringen gedaan in het ontwikkelen van passende samenwerkingsstructuren om de ongewenste neveneffecten van demografische transitie te verminderen. Maar de verwachting is dat de grootste omslag in de komende twintig jaar nog komt, zie ook de bijlage van dit document, met daarin de belangrijkste facts & figures over de transitiergio's. De neveneffecten van demografische transitie vragen daarom om een blijvende langjarige aanpak, met bijbehorende investeringen. Voor zowel de lokale politiek als de regionale, provinciale en landelijke politiek, is zo'n

³¹ Bron: En nu de experts: kloof tussen stad en land is veel complexer. NRC (december 2019).

³² Bron: Understanding inequality at the right scale (OECD, augustus 2017), en onderzoek rond de Monitor Brede Welvaart, zie onder andere: Raspe, O, J. Content & M. Thissen, Brede Welvaart en regionale ontwikkelingen, Den Haag: PBL, augustus 2019, en diverse publicaties van J. Stiglitz, zie: <https://www.groene.nl/artikel/rebel-in-maatpak>.

structureel thema soms moeilijk handen en voeten te geven. Juist vanuit provincies en het Rijk is het daarom belangrijk het thema op de lange termijn op de agenda te houden, omdat het gaat over een gemeenteverstijgend (en zelfs landelijk) belang. Provincies kunnen als partner met veel expertise en vanuit een overkoepelend belang, gezamenlijk met de regio's werken aan de beoogde structuurversterking. Daar is echter wel geld voor nodig vanuit een samenhangend programma.

“Leefbaarheid betekent een fatsoenlijk inkomen, een baan hebben, bereikbaar onderwijs van goede kwaliteit en een goede gezondheid. In de transitieregio's ervaren mensen beperkingen op deze onderwerpen. Ik vind dat het niet moet uitmaken waar je woont, dat mag niet tot verschillende kansen en mogelijkheden leiden. Mensen die in transitieregio's wonen verdienen dezelfde kansen en bereikbare voorzieningen als iemand die in de Randstad woont.”

~ Tjeerd van Dekken, gedeputeerde bij de provincie Groningen

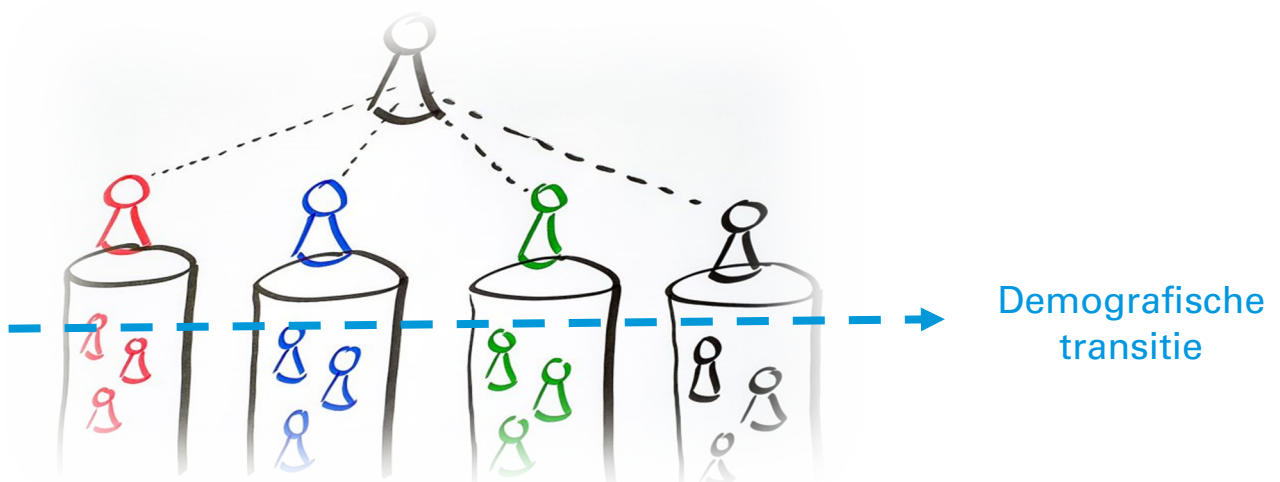

3.2 Meer regio-specifiek maatwerk voor nieuwe en bestaande wet- en regelgeving

Naast een investeringspakket voor het behoud van de basisinfrastructuur in transitieregio's, is er behoefte aan meer regio-specifiek maatwerk. Waar de K6 voorop kan lopen in de ontwikkeling van innovatieve oplossingen voor grote opgaven en behalen van landelijke doelstellingen, zit nationale wet- en regelgeving nog wel eens in weg. Regionaal differentiëren is nodig, omdat in transitieregio's kwalitatieve opgaven spelen die met standaard verdienmodellen niet opgelost worden. Met de Regio Deals in Gelderland, Drenthe en Limburg zijn al stappen gezet in deze richting, het is nu zaak om het regio-denken vast te houden en uit te breiden. De regionale opgave heeft een meervoudig en multidisciplinair karakter en vergt daarom een integrale aanpak. Het doel is om niet in beleidssilo's te werken, maar om door de beleidskolommen heen te werken.

Figuur 4: Demografische transitie loopt dwars door alle beleidssilo's heen

Aandacht voor transitieregio's in nieuw beleid: komt dit ten goede aan heel Nederland?

Ons pleidooi is: bezie de opgaven uitdagingen van transitieregio's en de rest van Nederland in samenhang. Over en weer zijn er kansen die bij uitstek in de Netwerkstad Nederland verzilverd kunnen worden en ten goede komen aan heel Nederland. Een apart actieplan bevolkingsdaling is mooi, maar het zou beter zijn als de effecten van demografische transitie meegewogen worden in al het overheidsbeleid en alle overheidsinvesteringen. We beogen niet één beleid voor alle transitieregio's, maar we pleiten voor beleidskeuzes die bijdragen aan opgaven en kansen in alle regio's, gericht op versterking van de brede welvaart in heel Nederland.

Een voorbeeld uit de praktijk is het Waddenconvenant: hierin is afgesproken dat de eilanden, het Rijk en de provincie Friesland bij nieuw beleid, wetten en regelgeving rekening houden met de bijzondere positie van de eilanden.

Onze oproep aan het Rijk is dan ook: kijk bij nieuw beleid of dit ten goede komt aan heel Nederland, ook buiten de Randstad. Maak de effecten van nieuwe wet- en regelgeving en beleid voor transitieregio's vooraf inzichtelijk, zodat er geen reparatie achteraf nodig blijkt. Wanneer regelgeving onevenredig nadelig uitpakt voor transitieregio's kan dit tijdig worden gesignaleerd, en passend worden gemaakt voor de regio-specifieke situatie.³³ Daardoor is een separaat actieplan bevolkingsdaling, ter reparatie van landelijk beleid, op termijn wellicht niet meer nodig.

Daarnaast is meer ruimte en flexibiliteit nodig bij bestaande wet- en regelgeving

We pleiten ook voor meer ruimte en flexibiliteit bij de bestaande wet- en regelgeving. Dit is noodzakelijk om regio-specifieke opgaven aan te kunnen pakken. Een voorbeeld van regionale differentiatie in bestaand beleid: in de provincie Groningen worden, in het kader van de versterkingsopgave van het aardbevingsgebied, zes bouwbedrijven vrijgesteld van Europese aanbestedingen. Dit wordt vastgelegd in het nationale bouwakkoord voor Groningen, omdat het gaat om een noodsituatie (volgens de provincie en het Rijk).³⁴

Houd oog voor regionale opgaven en kansen, en verschillen tussen en binnen transitieregio's

Ook tussen en binnen de K6-regio's bestaan verschillen. Iedere regio beschikt over verschillende krachten en opgaven die specifiek en kenmerkend zijn. Daarom is er behoefte aan een regiogerichte aanpak en afweging van complexe opgaven. De sterkere demografische transitie speelt niet alleen op het platteland, maar ook in dorpen en steden. Het loont om de regio's als uitgangspunt voor beleid en investeringen te nemen. Hierdoor kan er gericht worden ingespeeld op regionale opgaven en kansen, zonder dat tweekoppigheid binnen de regio in de hand gewerkt worden. Inzetten op het versterken van de stad, kan anders ten koste gaan van de dorpen en het platteland eromheen. Het versterken van de verbinding tussen stad en ommeland zou ook op regionaal niveau centraal moeten staan. De regio versterken als geheel, in plaats van beleid en investeringen die te eenzijdig gericht zijn op de steden.

"Zelf wonend in een krimpgebied merk ik dat extra steun en aandacht vitaliteit teweeg brengt en van krimp een kans maakt,"

~ Klaas Fokkinga, gedeputeerde bij de provincie Fryslân

³³ Dit sluit aan bij de aangenomen Kamermotie over de 'Regio-check'.

³⁴ Bron: Groningse bouwers: 'Nood breekt wet, we gaan veel huizen versterken zonder Europese aanbesteding'. Dagblad van het Noorden, 9 januari 2020.

STAP IN DE GOEDE RICHTING: REGIO DEALS VOOR VERSTERKING BREDE WELVAART

Het Rijk zet, in nauwe samenwerking met de regio's, in op het versterken van de brede welvaart. Door middel van een Regio Deal (partnerschap tussen Rijk en regio) worden opgaven in de regio aangepakt. Het kabinet trekt hier in totaal bijna € 1 miljard voor uit (tot 2022), de regio's zorgen zelf voor eenzelfde bedrag. De Regio Deals richten zich onder andere op verbetering van het woon-, leef- en vestigingsklimaat, duurzame verandering in voedselproductie en het bestrijden van criminaliteit.

Voor enkele transitieregio's in de K6 is inmiddels een Regio Deal gesloten. In de Achterhoek gaan provincie, regio, gemeenten, bedrijven en kennisinstellingen samen aan de slag voor een beter leef- en woonklimaat, zodat (jonge) Achterhoekers hier kunnen blijven wonen en werken. In Zuid- en Oost-Drenthe komt er een opleiding voor HBO-verpleegkundigen en een proef gericht op duurzaam en levensloopbestendig wonen. Parkstad Limburg zet onder andere in op onttrekking van overtollige en incurante woningvoorraad.³⁵

De Regio Deals bieden goede handvatten voor opgaven die regionaal spelen. We zien echter dat de opgaven in alle transitieregio's groot en veelzijdig zijn. Dit vergt aandacht en investeringen voor de lange termijn. Daarom gaan we nu in op de speerpunten waarop de twee genoemde acties van toepassing zijn.

3.3 Brede welvaart: randvoorwaarden op orde voor prettig wonen, leven en werken

Doorgaans is het bruto binnenlands product de dominante indicator van welvaart. Brede welvaart gaat echter om meer dan inkomen. Mensen hechten ook waarde aan zaken als gezondheid, onderwijs, sociale contacten, culturele identiteit, betrouwbare politiek en goed bestuur. Brede welvaart wordt daarom door het CBS gedefinieerd als de kwaliteit van leven van de huidige inwoners van Nederland en de mate waarin die invloed heeft op de welvaart van latere generaties en die van mensen elders in de wereld.³⁶

We zien echter dat er ongewenste verschillen zijn ontstaan in het brede welvaartsniveau tussen de K6 en de rest van Nederland, en tussen regio's in de K6 onderling. Dit uit zich onder andere op volgende thema's:

- Huishoudens in transitieregio's in de K6 hebben gemiddeld (in 2018) een lager besteedbaar inkomen (€ 28.300) dan de gemiddelde Nederlander (€ 30.200) (zie figuur 7 in de bijlage).
- Ook het gemiddelde vermogen van een Nederlands huishouden ligt hoger dan het vermogen van huishoudens in de K6: in 2018 was dit circa € 182.700 tegenover € 165.400.
- Daarnaast zijn er verschillende transitieregio's in de K6 met relatief hoge werkloosheid en lage arbeidsparticipatie (zie tabel 1 in de bijlage).
- Inwoners in transitieregio's in de K6 hebben toegang tot minder voorzieningen, waaronder huisartsen, scholen, supermarkten en bioscopen (zie figuren 8 en 9 in de bijlage).
- Inwoners van transitieregio's in de K6 ervaren hun gezondheid minder vaak als goed, ten opzichte van Nederlanders gemiddeld. Daarnaast ervaren zij vaker beperkingen vanwege hun gezondheid. Ook bewegen zij minder regelmatig en hebben zij vaker last van overgewicht (zie figuur 10 in de bijlage).

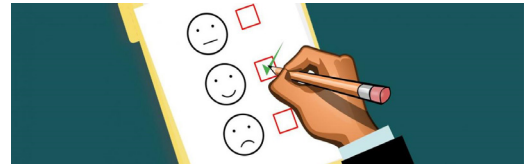
³⁵ Bron: Acht Regio Deals definitief. Rijk en regio investeren 340 miljoen (Rijksoverheid, juli 2019)

³⁶ Bron: Monitor Brede Welvaart 2018, CBS.

KWALITEIT VAN LEVEN VERSCHILT PER REGIO

Recentelijk publiceerde het PBL regioprofielen over de kwaliteit van leven.³⁷ De profielen zijn opgebouwd uit 48 indicatoren, verdeeld over 11 thema's. Deze komen niet één-op-één overeen met de Monitor Brede Welvaart van het CBS, maar zijn wel vergelijkbaar.

De thema's zijn onderverdeeld naar: inkomen & arbeid, gezondheid & leefomgeving en samenleving & subjectief welzijn. Voordeel van deze regioprofielen is dat deze beschikbaar zijn op het niveau van de afzonderlijke transitieregio's. Hierdoor kunnen de K6-regio's vergeleken

worden met Nederland gemiddeld, maar ook onderling met elkaar. Voor de regioprofielen verwijzen we u naar de website van het PBL: <https://kwaliteitvanleven.pbl.nl/content/profieltaart>

Opgave: Aandacht in de K6 voor op peil houden of verbeteren brede welvaart

Niet alleen uit objectieve en meetbare indicatoren blijkt dat inwoners van de K6-regio's een achterstand hebben ten opzichte van Nederland, maar ook uit de beleving van hun situatie. Het gaat dan om tevredenheid over de woning, leefomgeving, veiligheidsbeleving en eenzaamheid. Dit speelt vooral in Zuid-Limburg. Daarnaast scoren regio's in Midden- en Zuid-Limburg, Zeeland (Zeeuws-Vlaanderen) en Groningen (Oost-Groningen en Eemsdelta) (sterk) ondergemiddeld op het thema samenleving. Er is minder politieke participatie, er zijn minder vrijwilligers en het aantal sociale contacten en het sociaal vertrouwen is lager. Dit betekent dat er een opgave ligt in het verbeteren van het ervaren welzijn, zodat inwoners van de K6 zich niet achtergesteld voelen tegenover de rest van Nederland.

Daar staat tegenover dat inwoners van (delen van) Friesland, Drenthe en de Achterhoek juist bovengemiddeld gelukkig zijn. Inwoners van deze gebieden willen hier graag blijven wonen, in de rust, ruimte en nabij hun sociale contacten. De uitdaging hier is het op peil houden of verbeteren van de brede welvaart, door de juiste randvoorwaarden te blijven bieden. Met name de toegang tot en bereikbaarheid van voorziening is een aandachtspunt. Ook voldoende werkgelegenheid is belangrijk om deze regio's sterk te houden.

FRIESE PARADOX: GROEI HANGT NIET ALTIJD SAMEN MET GELUK

Over het algemeen geldt dat (economische) welvaart van invloed is op iemands geluk. Friezen zijn lager geschoold, minder welvarend en minder gezond dan de gemiddelde Nederlander. Toch zijn Friezen de gelukkigste Nederlanders. Hoe dat komt? Veel rust, ruimte en sociaal kapitaal. Daarnaast zijn (inkomens)verschillen in Friesland kleiner dan in de rest van Nederland.

In de volgende paragrafen gaan we daarom verder in op een aantal speerpunten waarop ingezet moet worden, om de brede welvaart op peil te houden of te verbeteren in de K6. Het gaat om de woningmarkt, voorzieningen (zorg en onderwijs), economische vitaliteit (arbeidsmarkt en scholing) en bereikbaarheid.

³⁷ Bron: <https://kwaliteitvanleven.pbl.nl/home> PBL/Telos 2019.

3.4 Speerpunt woningmarkt: grote aanpassingen (particuliere) woningvoorraad nodig

Opgave: door dalende woningvraag ontstaan overschotten, maar vergrijzing en verduurzaming brengen kwalitatieve opgaven met zich mee

De woningmarkt in de transitieregio's van de K6 staat voor diverse uitdagingen. Door de vergrijzing is er een toenemende behoefte aan levensloopbestendige woningen, terwijl er over de hele linie geen uitbreidingsbehoefte is. Om te voorkomen dat leegstand en waardedaling optreden in de bestaande woningvoorraad, dient kwantitatief niet te veel nieuwbouw toegevoegd te worden. Maar zonder geschikte woningen voor ouderen stopt de doorstroming op de woningmarkt. Het gevolg: op termijn blijven steeds meer corporaties met leegstaande huurwoningen zitten en kunnen particulieren hun huis niet meer verkopen. Het is daarom zaak om zorgvuldig om te gaan met de bestaande woningvoorraad.

Bestaande woningvoorraad nog onvoldoende duurzaam en beperkt levensloopgeschikt

Er staan zo'n 1,3 miljoen woningen in de transitieregio's in de K6, circa 17% van de totale Nederlandse woningvoorraad. De woningvoorraad in de K6-regio's bestaat vooral uit vooroorlogse woningen (bouwperiode tot 1940) en naoorlogse woningen (tot 1970). Nieuwbouw is er in beperkte mate, en deze is vanwege de demografische transitie vanuit uitbreidingsbehoefte niet nodig. Het grootste deel van de woningvoorraad voor de komende veertig jaar staat er op dit moment al. Gezien de bouwperiode van meeste woningen brengt dit diverse opgaven met zich mee. Denk aan verduurzaming en het voorzien van moderne gemakken. Ook staan er vooral grondgebonden eengezinswoningen in de K6 en weinig aantrekkelijke levensloopbestendige woningen vergeleken met de rest van Nederland.

In de K6-regio's is de woningvoorraad (met uitzondering van de stedelijke gebieden) relatief vaak in bezit van eigenaar-bewoners, en minder van woningcorporaties. Dit betekent dat de opgave voor onderhoud en verduurzaming, zowel in het kader van duurzaamheid als levensloopbestendigheid, bovengemiddeld vaak bij particuliere eigenaren ligt. In de K6 zijn deze eigenaren doorgaans vaker 55-plussers en 75-plussers vergeleken met NL gemiddeld.³⁸ Oudere huishoudens zijn vaker beperkt (financieel of fysiek) om onderhoud en verbeteringen aan hun woning uit te kunnen voeren. Dit betekent dat de relatief oude woningvoorraad in de hele K6 bovengemiddeld kwetsbaar is.

Het Kadaster voorspelt daarnaast dat het aantal 75-plussers tussen nu en 2035 verdubbelt (babyboomers). Deze senioren bezitten relatief veel vrijstaande woningen, gebouwd voor de oorlog of in de jaren zeventig. Wanneer deze senioren overlijden komen hun woningen straks in grotere getalen op de markt. Deze woningen zullen, door de veranderde bevolkingssamenstelling, niet allemaal meer gekocht worden.

55-PLUSSERS IN TRANSITIEREGIO'S KUNNEN GEEN (HUUR)WONING VINDEN

Uit onderzoek van het Kadaster blijkt dat 55-plussers in transitieregio's een steeds grotere groep van de eigenaren op de woningmarkt zijn. Huishoudens in deze leeftijdscategorie zijn relatief honkvast: in transitieregio's wil zo'n 24,4% van deze groep verhuizen. Van de 55-plussers wil circa 8,4% wel verhuizen naar een andere woning, maar kan niks vinden. Dit is een hoger percentage dan in andere gebieden.³⁹ Het Kadaster heeft daarnaast onderzocht wat ouderen op de woningmarkt zoeken: personen tot circa 80 jaar, kiezen meestal na verhuizing weer voor een koopwoning. Ze constateren echter dat die voorkeur omslaat bij 80-plussers: bijna 60% kiest na verhuizing voor een huurwoning.⁴⁰ Daarnaast is er een grote voorkeur voor moderne appartementen, die slechts beperkt beschikbaar zijn.

³⁸ Bron: Onderzoek woningmarkt krimpgebieden (Kadaster, mei 2019).

³⁹ Bron: Verhuizen het lastigst voor ouderen in krimpgebieden (Kadaster, november 2019).

⁴⁰ Bron: Top 10 opvallendste feiten over senioren op de woningmarkt (Kadaster, november 2019).

Opgave: Verduurzamen bestaande voorraad en onttrekken van kansarme woningen

De demografische transitie zal nog zeker een generatie lang doorzetten, met alle gevolgen van dien. Een kleinere bevolking, ontgroening en vergrijzing vragen daarom om een andere kijk op bestaande gebieden. De bestaande woningvoorraad wordt minder aantrekkelijk omdat deze niet aansluit bij de kleiner wordende en veranderende vraag van de markt. Dat betekent dat woningen aangepast moeten worden zodat deze beter aansluiten bij de behoefte aan levensloopbestendige woningen en de verduurzamingsopgave waar we in Nederland voor staan. Maar ook dat ongewenste panden of panden op ongewenste locaties uit de markt genomen moeten worden. Er ontstaan nieuwe parken en andere groenstructuren in de buurt op plekken die voorheen bebouwd waren. Met toenemende leegstand in woonwijken komen veel huishoudens financieel klem te zitten: er is geen ruimte meer om te verhuizen, of te investeren in levensloopbestendig maken of verduurzamen. Dit zijn taai, langjarige processen met een lange doorlooptijd en grote financiële consequenties.

Dit zijn (financiële) opgaven die zo groot zijn dat een gemeente of regio dit alleen niet af kan, zonder ondersteuning vanuit hogere overheidslagen zoals provincie en Rijk. We vragen daarom ondersteuning van het Rijk in het versterken van de woningmarkt in transitiegebieden, op de volgende speerpunten:

- Doorstroming in de bestaande particuliere (koop)woningvoorraad op gang brengen, door bijvoorbeeld de overdrachtsbelasting te verlagen, of af te schaffen.
- Kwalitatieve verbetering van de bestaande woningvoorraad door deze te verduurzamen en levensloopgeschikt te maken. Dit kan bijvoorbeeld door subsidies en leningen voor particulieren, of door een transitiefonds. Hierin zouden we graag een koppeling leggen met energieopgaven: wat gaan we nog verduurzamen en wat niet meer?
- Leegstaande en incurante woningen onttrekken aan de voorraad, met behulp van een sloopfonds. Ook hierin zouden we graag een koppeling leggen met energieopgaven: wat gaan we nog verduurzamen en wat niet meer?
- Meer investeringsruimte voor woningcorporaties, om de sociale huurwoningvoorraad te kunnen verduurzamen en te kunnen voorzien in voldoende levensloopgeschikte woningen. Bijvoorbeeld door de verhuurdersheffing te verlagen, of af te schaffen.

3.5 Speerpunt voorzieningen: kwaliteit en bereikbaarheid garanderen, door meer samenwerking in zorg en onderwijs

Opgave: voorzieningen staan onder druk, omdat het draagvlak hiervoor afneemt

Het op peil houden van het voorzieningsniveau (zowel kwantitatief als kwalitatief) is een belangrijke opgave in transitieregio's in de K6, ook daar waar de demografische transitie zich nog in mindere mate heeft ingezet. Voorzieningen staan onder (toenemende) druk, doordat het draagvlak hiervoor afneemt. Het is voor winkels, zorginstellingen, onderwijs en andere voorzieningen steeds moeilijker om open te blijven, omdat het aantal gebruikers afneemt. Dit heeft voor inwoners tot gevolg dat zij steeds langere afstanden moeten afleggen en/of hogere kosten maken om elders voorzieningen te gebruiken.

Concurrentie in de zorg werkt efficiënt inzetten van personeel en middelen tegen

De gemiddelde levensverwachting in de K6 ligt lager dan gemiddeld in Nederland en de kosten voor gezondheidszorg zijn hoger. Dit komt onder andere doordat er minder gebruikers zijn om deze kosten over te verdelen. Deze hoge kosten maken het, gezien de lagere inkomens in deze regio's, een grote opgave om de (toegang tot) gezondheidszorg op het Nederlands gemiddelde te krijgen.

Daar komt bij dat door de concurrentie in de zorg het efficiënt inzetten van personeel en middelen tegen gewerkt wordt. Zo heeft de thuiszorg (zeker) in dunbevolkte gebieden te maken met personeelstekorten, waardoor de aanbieders van thuiszorg onvoldoende capaciteit hebben. Doordat de omvang van de potentiële beroepsbevolking afneemt in verhouding tot het aantal ouderen dat zorg nodig heeft, ontstaan er nu al tekorten aan zorgpersoneel. Er zou echter wel voldoende capaciteit zijn wanneer aanbieders voor elkaar zorg zouden mogen leveren. Het gevolg hiervan is efficiëntere inzet van personeel en middelen, wat onnodige reistijd voorkomt en meer tijd voor patiënten mogelijk maakt.

Dit sluit aan bij het advies van de 'Commissie Toekomst zorg thuiswonende ouderen'. Zij pleiten voor vereenvoudiging van het zorgstelsel en voor samenwerking waar mogelijk: *'We zullen de komende decennia in de zorg voor ouderen moeten woekeren met schaarse middelen, zowel wat betreft de financiën als minstens zozeer de mensen. Gegeven die krapte is lokale en regionale samenwerking, teneinde*

*schaarse middelen doelmatig te kunnen inzetten, belangrijker dan keuzevrijheid en concurrentie.'*⁴¹

Ook moeten we meer digitaal gaan werken, dit geldt zowel voor de zorgaanbieders als de zorggebruikers zelf. Dit is volgens de commissie een van de weinige oplossingsrichtingen die kan leiden tot een grotere intensiteit en hogere kwaliteit van zorg, zonder dat daarvoor meer personeel nodig is.

Voor basis- en voortgezet onderwijs in de K6 is meer samenwerking en minder concurrentie nodig

Ook het onderwijs in de K6 staat onder druk. Door het teruglopend aantal kinderen in transitiergio's zijn er steeds minder leerlingen die gebruik maken van basis- en voortgezet onderwijs. In sommige regio's heeft dit tot gevolg dat de dichtstbijzijnde middelbare school zich niet meer op een redelijke afstand bevindt. Dit kan betekenen dat leerlingen in bepaalde regio's niet de opleiding kunnen kiezen die bij hen past. Zo is er nu bijvoorbeeld al niet overal een technische vmbo-opleiding in de buurt.⁴²

Voor basisscholen waarbij het leerlingen aantal dicht bij de opheffings-norm komt is het lastig om onderwijs van voldoende kwaliteit aan te bieden. Voor dergelijke scholen is het belangrijk om te anticiperen en de samenwerking te zoeken met andere scholen. Het samenvoegen tot één grotere school kan leiden tot kwalitatief beter onderwijs. Uit onderzoek blijkt dat de meeste ouders zich snel aanpassen aan de nieuwe situatie: hoewel de school om de hoek is verdwenen, beseffen veel ouders dat goed onderwijs belangrijker is dan onderwijs dichtbij.

Wat transitiergio's in de K6 nodig hebben is toekomstbestendig en zo divers mogelijk onderwijsaanbod van een goede kwaliteit. Bij voorkeur kleinschalig en thuisnabij. Door samen op te trekken ontstaan er mogelijkheden voor nieuwe, kwalitatief betere scholen. Dit is beter voor de regio dan verschillende bestaande scholen die elkaars, en daarmee ook hun eigen, voortbestaan in gevaar brengen.

⁴¹ Bron: Oud en zelfstandig in 2030: een reisadvies, door Commissie Toekomst zorg thuiswonende ouderen (januari 2020).

⁴² Bron: In diverse media: 'Maatregelen nodig om krimp het hoofd te bieden', VO-raad (februari 2019).

Investerings die nodig zijn hangen samen met:

- Integrale kindcentra: in veel transitieregio's worden onderwijsvoorzieningen vaker geclusterd. Dit zijn basisscholen, in combinatie met peuterspeelzalen, kinderdagverblijven en/of buitenschoolse opvang. Ook clustering met voortgezet onderwijs is mogelijk, zoals een campus voor vmbo en mbo.
- Schooloverstijgende onderwijsteams/vacaturebanken: dit zijn teams die verantwoordelijk zijn voor het onderwijs op meerdere kleine scholen. Zij denken vanuit het belang van het onderwijs op het niveau van de regio en denken mee over oplossingen voor meerdere scholen⁴³.
- Innovatie ICT-oplossingen: wanneer afstanden groot zijn en leerlingen ver uit elkaar wonen, kan het in stand houden van een onderwijsstelling lastig zijn. Leren op afstand, door middel van moderne technologieën, biedt dan een mogelijke oplossing. Denk aan het volgen van videolessen.

Opgave: Meer samenwerking tussen instellingen en meer sturing vanuit de overheid

Voor maatschappelijke voorzieningen in transitieregio's werken reguliere verdienmodellen niet.

Concurrentie zorgt ervoor dat het bestaansrecht van afzonderlijke partijen en instellingen alleen maar onzekerder wordt. Daarom is meer samenwerking en minder concurrentie hard nodig! Onderwijsinstellingen en zorgaanbieders kunnen samen sterker staan, door het delen van personeel, middelen en kennis. Dit komt de kwaliteit en bereikbaarheid van de voorzieningen ten goede.

We vragen ondersteuning van het Rijk om zorg- en onderwijsvoorzieningen in transitiegebieden toegankelijk te houden voor inwoners. Het gaat om de volgende maatregelen:

- Meer sturing vanuit het Rijk op de verdeling en instandhouding van voorzieningen. Concurrentie in de zorg en het onderwijs werkt niet in transitieregio's, bijvoorbeeld omdat het niet rendabel genoeg is voor aanbieders, of omdat de landelijke standaard normen in prestatiecontracten met zorgverzekeraars niet gehaald worden.
- Overweeg om voor meer landelijke transitieregio's een beschikbaarheidstoelage in het leven te roepen. Anders is het voor een ziekenhuis bijna niet vol te houden om in alle medische disciplines 24-uurszorg te garanderen, of voor middelbare scholen om alle onderwijsniveaus aan te blijven bieden.
- Er is extra (financiële) steun nodig voor onder andere de laatste huisartsen, ziekenhuizen en basis- en middelbare scholen in een regio. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een 'laatsteschooltoeslag' voor scholen die als enige en laatste school het onderwijs voor leerlingen in een regio verzorgen.

REGIONAAL DIFFERENTIËREN NODIG, VOOR ONDER ANDERE ZEEUWSE 'STARTGROEPEN'

Startgroepen zijn thuisnabije en laagdrempelige voorzieningen voor peuters tussen de twee en vier jaar. Vanuit deze integrale voorzieningen gaan peuters over naar de kleuterklas (basisonderwijs). Deze startgroepen zijn voor ouders financieel aantrekkelijk: zij betalen voor twee dagdelen en krijgen drie dagdelen gratis. De financiering voor deze drie dagdelen komt voort uit cofinanciering vanuit het basisonderwijs en de kinderopvangcentra in Zeeuws-Vlaanderen. Vanaf 2019 lopen deze budgetten (vanuit fusiecompensatiemiddelen) af, waardoor de voortgang van de startgroepen in gevaar komt. Het is noodzakelijk om andere financiële middelen of regelruimte te vinden. Anders is het gevolg dat ouders hun peuters naar België brengen, waar de kinderopvang gratis is. Wanneer de kinderen vervolgens naar de basisschool gaan is de kans groot dat zij in België blijven. Dit resulteert in het weglekken van kinderen voor basisscholen en kinderopvang in Zeeuws-Vlaanderen, en uiteindelijk ook voor voortgezet onderwijs.

Startgroepen
De kraamkamer van Zeeuws-Vlaanderen

3.6 Speerpunt economische vitaliteit: behouden van jongeren, aanpak van mismatches op de arbeidsmarkt en grensoverschrijdende samenwerking

Opgave: verschillen in economische vitaliteit verkleinen tussen de K6 en Nederland gemiddeld

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) heeft zich de afgelopen jaren positief ontwikkeld, evenals de Bruto Regionale Producten (BRP) in de K6-regio's. Logischerwijs is dit het gevolg van de economische hoogconjunctuur. De afgelopen jaren is echter de bijdrage van de K6 aan het totale BBP van Nederland afgenomen: het BBP is in Nederland sterker ontwikkeld dan het BRP in de K6 (zie figuur 22 in de bijlage). Uitgaande van gelijkblijvende verhoudingen tussen de K6 en Nederland is te verwachten dat de bijdrage van de K6 aan het BBP verder zal afnemen. Het is daarom de opgave om de verschillen in economische groei tussen de K6 en Nederland te beperken.

Economische vitaliteit is voor alle K6-regio's een belangrijk speerpunt. Het bieden van voldoende banen, die aansluiten bij de capaciteiten van de beroepsbevolking, is cruciaal voor het op peil houden van de regio's. Onvoldoende banen, of banen die niet aansluiten op het onderwijs en opleidingsniveau, leiden tot het wegtrekken van jongeren en hoogopgeleiden naar stedelijke gebieden waar zij wel een geschikte baan kunnen vinden. Dit leidt tot sociale segregatie, want er blijven relatief veel ouderen, laagopgeleiden en werklozen achter in de regio's. Dit versterkt de verschillen binnen de K6-regio's en met Nederland.

Behouden van jonge arbeidskrachten om uitstroom door vergrijzing op te vangen is zeer wezenlijk

In heel Nederland vergrijsd de beroepsbevolking. Opvallend is dat het aandeel 45 tot 75 jarigen in de K6 hoger ligt dan in Nederland gemiddeld: respectievelijk 49% tegenover 44% (zie figuur 17 in de bijlage).

Gezien de aankomende demografische transitie (vergrijzing en ontgroening) wordt het aandeel ouderen de komende jaren nog groter. In transitier regio's is het een opgave om, ook op langere termijn, voldoende jongere arbeidskrachten beschikbaar te hebben. Dit komt door de steeds groter wordende groep ouderen bij een gelijkblijvende groep jongeren: hierdoor wordt de uitstroom steeds groter en de instroom kleiner.

Naast een sterker vergrijsde beroepsbevolking, zijn er ook relatief minder hoogopgeleiden in de K6 (zie figuur 19 in de bijlage). Het aantal hoogopgeleiden neemt in de K6-regio's wel toe, maar minder hard dan in Nederland gemiddeld. Dit is deels het gevolg van de beperktere mogelijkheden om in de K6-regio's een hbo- of wo-opleiding te volgen. Hiervoor moeten veel studenten naar een andere stad buiten de regio waarna ze veelal niet terugkeren (braindrain, zie tekstkader).

JONGEREN VERLATEN (NOORDELIJKE) K6-REGIO'S, EN KOMEN NA HUN STUDIE NIET MEER TERUG

Binnen Noord-Nederland is sprake van inkomensegregatie: het aandeel lagere inkomens neemt af, maar in de transitier regio's gaat dit langzamer dan in de rest van Noord-Nederland. Dit blijkt uit onderzoek in de provincies Groningen, Friesland en Drenthe. Er vertrekken minder mensen met lage inkomens uit de transitier regio's, en minder mensen met hoge inkomens vestigen zich. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat studenten wegtrekken naar meer stedelijke gebieden, maar ook is er een trend te zien van hoogopgeleiden die na hun studie naar landelijke gebieden verhuizen. Zij kiezen echter doorgaans niet voor de transitier regio's, maar voor overige landelijke gebieden in Noord-Nederland. Waarschijnlijk vanwege de afstand tot aantrekkelijk werk en voldoende beschikbare banen voor hoogopgeleiden in diverse sectoren.

Opgave: Ingrijpen om neerwaartse spiraal en verdere achterstand te voorkomen

De negatieve ontwikkelingen zijn sterk met elkaar verbonden en creëren een negatieve spiraal waarmee het totale sociaaleconomische klimaat omlaag kan gaan. De beroepsbevolking in de K6-regio's vergrijsst en is steeds hoger opgeleid. Dit zorgt voor steeds meer kwalitatieve mismatches op de arbeidsmarkt, omdat er voor hoogopgeleiden niet altijd banen beschikbaar zijn. Bovendien komt er door de vergrijzing meer druk op (nu al gespannen) sectoren. In het bijzonder de zorg, waar straks veel oudere werknemers uitstromen, terwijl de behoefte aan zorg door de vergrijzing toeneemt.

Aanpakken mismatches arbeidsmarkt en arbeidspotentieel

Visie op werknemer van de toekomst

Voor de economische vitaliteit in de K6 is het van belang om stevig in te zetten op het aanpakken van de mismatches in de arbeidsmarkt. Nodig is gericht beleid afgestemd op regionale arbeidsmarktproblematiek met bijbehorende investeringen. Dit vraagt onder andere om een stevige onderwijsagenda, met daarbinnen prioriteit voor kansengelijkheid en talentontwikkeling, en kennis maken met het werkveld. Doel hiervan is om de opleidingsfaciliteiten beter aan te laten sluiten op beschikbare banen in de regio. Ook is gerichte werving nodig voor sectoren waar tekorten op zullen treden gezien de demografische transitie, waaronder de zorg. Hier is werkgelegenheid, maar het is zaak om de juiste mensen hiervoor aan te trekken en behouden.

Om betere verbindingen tussen de arbeidsmarkt en het arbeidspotentieel in de transitieregio's van de K6 tot stand te brengen, dienen (voornamelijk) jongeren geïnformeerd te worden over de kansen die hier liggen. Hiervoor kunnen verschillende stappen worden gezet:

- Duidelijk positioneren in welke sectoren een regio sterk is, of waarin de regio zich wil ontwikkelen en specialiseren, om zo nieuwe bedrijvigheid en arbeidskrachten aan te kunnen trekken.
- Koppelingen leggen tussen bestaande sectoren (zoals landbouw, zorg en industrie) en bedrijven die hierin digitale en technologische innovaties tot stand kunnen brengen.
- Verspreiden van onderwijsinstellingen naar de transitieregio's, gericht op opleidingen die aansluiten bij economische activiteiten waar de betreffende regio sterk in is of waar behoefte aan is (zorg).
- Scholieren en studenten door stages en werkervaringsplaatsen kennis laten maken met potentiële banen bij bedrijven in de K6-regio's.
- Een goed doordachte wervingsstrategie (ook voor terugkeerders), gericht op kansen per K6-regio.
- Goede loopbaanbegeleiding van (startende) arbeidskrachten, met oog voor doorgroeimogelijkheden.
- Optioneel bemiddelen in het vinden van een geschikte baan voor de eventuele partner.

Duurzame regionale banengroei is voor de lange termijn belangrijk, zeker in sectoren van de toekomst (waaronder techniek en energietransitie). Regio's in de K6 beschikken over kansen en ruimte om circulaire economie en de nationale energietransitie in te kunnen vullen. In transitieregio's is werkgelegenheid, maar het is zaak om de juiste mensen aan te trekken en behouden, zowel laag- als hoogopgeleid.

Randvoorwaarden voor grensoverschrijdende samenwerking verbeteren

Een groot deel van de transitieregio's ligt nabij Duitsland en/of België. Dit maakt grensoverschrijdende samenwerking, en de belemmeringen die hier nog bestaan, iets waar deze regio's veel mee te maken hebben. De K6 ziet daarom, zeker in de dagelijkse praktijk, het belang van meer en betere samenwerking over de grens. In de transitieregio's is al veel kennis over dit thema opgedaan, kansen en knelpunten zijn vaak duidelijk in beeld. Maar het toepassen van grensoverschrijdende samenwerking kan in de praktijk nog vaker en beter. Belangrijk hierbij is het creëren van de juiste randvoorwaarden. Zeker op het gebied van onderwijs en arbeidsmarkt, (maar ook wat betreft (openbaar) vervoer en gebruik van (spoed)zorg).

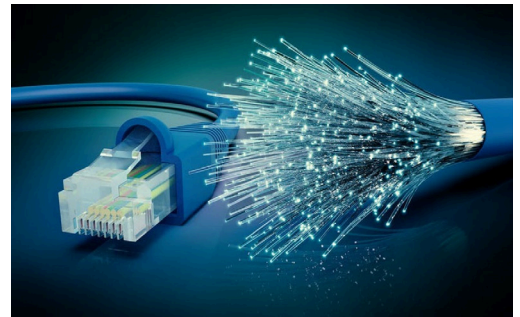
Vanuit de Rijksoverheid kan hieraan bijgedragen worden door onder andere:

- Meer duidelijkheid over en versoepeling van de erkenning van diploma's. Hierdoor kunnen Nederlanders makkelijker over de grens werken (maar in de transitieregio's wonen), en kunnen arbeidskrachten vanuit het buitenland ingezet worden om openstaande vacatures te vullen (in de zorg, bouw, et cetera).
- Het aanbod van grensoverschrijdende stages en leerwerkplekken in het beroepsonderwijs kan verbeteren. Een goed voorbeeld zijn de grensoverschrijdende stageplekken vanuit de Drentse Zorgtafel voor Nederlandse en Duitse studenten in de zorg (zie pagina 11).
- Het taalonderwijs in transitieregio's verbeteren, zowel in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs en tijdens beroepsopleidingen. Dit kan bijvoorbeeld door Duits aan te bieden vanaf groep 7 van het basisonderwijs. Dit vergroot uiteindelijk de kans op een baan in Duitsland of België.
- Ondersteuning bij arbeidsbemiddeling en communicatie tussen werkzoekenden en werkgevers.

3.7 Speerpunt mobiliteit: goede bereikbaarheid binnen K6 en daarbuiten

Opgave: de fysieke en digitale bereikbaarheid in transitieregio's toegankelijk houden

Om wonen, werken en leven in de K6 aantrekkelijk te houden moet de bereikbaarheid van deze regio's verbeterd worden. Het gaat om zowel de fysieke bereikbaarheid (met auto, trein, fiets) als de digitale bereikbaarheid (snelle verbindingen door glasvezel). Dergelijke verbindingen zijn randvoorwaarden voor steeds meer bedrijven en particulieren. Investeren in en stimuleren van bereikbaarheid is nodig, om het buitengebied aantrekkelijk te houden voor bewoners en bedrijven. Goede verbindingen binnen regio's tussen stad en land zijn hierin cruciaal. Maar ook verbindingen tussen de transitieregio's en de rest van Nederland kunnen sneller.

Goede stad-landverbindingen bieden kansen voor (landelijke) transitieregio's in de K6:

- Snelle verbindingen tussen de Randstad en transitieregio's zijn noodzakelijk. Denk hierbij aan snelle treinverbindingen tussen Amsterdam en bijvoorbeeld Maastricht en Leeuwarden/Groningen. Als deze afstanden in een uur kunnen worden afgelegd, verandert dit de positie van de transitieregio's binnen Nederland.
- Goede verbindingen maken het starten van een bedrijf in het landelijk gebied aantrekkelijker: er is voldoende ruimte en kosten voor bedrijfslocaties zijn vaak lager dan in het stedelijk gebied. Voorwaarde is wel dat de bereikbaarheid op orde moet zijn, omdat dit anders tijd en geld kan kosten.
- Ook voor bedrijven in de stad liggen er kansen in het ommeland, denk aan locaties voor teambuilding, bedrijfsuitjes of heisessies.
- Goede verbindingen met de stad dragen er mogelijk ook aan bij dat jongeren, wanneer zij na hun studie een gezin willen beginnen, terug verhuizen naar landelijkere regio's. De voorzieningen in de stad zijn relatief snel te bereiken en goede internetverbinding maakt thuiswerken vaak mogelijk.
- Door opkomst van de e-bike kunnen recreanten en toeristen grotere afstanden afleggen. Dit biedt kansen voor de vrijetijdseconomie in landelijke regio's. Ook goede trein- en busverbindingen kunnen bijdragen aan meer recreanten en toeristen buiten de steden.

Voor deze kansen geldt wel dat de regio's die het dichtst bij de steden liggen waarschijnlijk het meeste profijt hebben van de goede bereikbaarheid en snelle verbindingen.

INVESTEREN IN BEREIKBAARHEID BIEDT KANSEN VOOR ZAKELIJKE DIENSTVERLENING

De zakelijke dienstverlening is een sector die doorgaans in banen voor hoger opgeleide werknemers voorziet. We constateerden eerder al dat er in de K6-regio's relatief minder hoogopgeleiden werken. Werkgelegenheid en carrièreperspectieven voor hoger opgeleiden zijn dus een belangrijke randvoorwaarde om dit deel van de beroepsbevolking aan de eigen regio te binden. Tegelijkertijd voorspellen het Planbureau voor Leefomgeving en het Centraal Planbureau in Welvaart en Leefomgeving dat de dienstensector een groter aandeel gaat krijgen in het totale BBP van Nederland. De dienstensector biedt daarom dus perspectief en geeft ook de transitieregio's mogelijkheden. Investeren in (digitale) bereikbaarheid is een randvoorwaarde. Hierdoor kunnen bedrijven zich vestigen in landelijke regio's, of kunnen hoogopgeleiden die werken in de stad wel daarbuiten wonen (en eventueel thuiswerken).

Opgave: Bereikbaarheid in transitieregio's vraagt om nieuwe oplossingen

Net als voor veel andere voorzieningen geldt dat in stand houden van snel internet, goede infrastructuur en OV-verbindingen relatief duurder is in transitieregio's, omdat minder inwoners hiervan gebruik maken. Deze investeringen in mobiliteit kunnen echter positief bijdragen aan sociaaleconomische kansen voor transitieregio's (zoals de reactivering van de spoorlijn tussen Groningen en Veendam). Deze fysieke en digitale bereikbaarheid is essentieel om de verbinding binnen de transitieregio's en met de rest van Nederland te behouden, en om te voorkomen dat inwoners en bedrijven wegtrekken. Dit vraagt wel om nieuwe oplossingen, regionale differentiatie, financiële middelen en een andere beoordelingssystematiek.

Drie voorbeelden van oplossingen zijn te vinden in de Achterhoek, Groningen/Drenthe en Zeeland:

- In de Achterhoek wordt gewerkt aan een Ruraal Maasconcept door het uitvoeren van mobiliteitsprojecten en het aanjagen en ondersteunen van bestaande en nieuwe proeftuinen op het gebied van slimme mobiliteitsoplossingen. Dit rurale MaaS-concept moet het mogelijk maken dat iedereen in de Achterhoek eenvoudig een reis kan plannen, boeken en betalen, en dat de gehele Achterhoek goed bereikbaar blijft met allerlei (slimme) vervoersmodaliteiten. De in te zetten vervoersmiddelen zullen zoveel mogelijk elektrisch zijn en wordt gewerkt aan het dekkend maken van elektrische infrastructuur.
- In Groningen en Drenthe is een netwerk van ongeveer 50 Hubs aangelegd. Een hub is een plek waar personen kunnen overstappen van het ene naar en andere vervoermiddel. Extra voorzieningen maken de hub tot een aangename plek. Het is mogelijk om over te stappen van bijvoorbeeld de taxi naar de bus, trein, auto, fiets of voet. Gecombineerd met een goed openbaar vervoersnetwerk zorgt dit ervoor dat ook iedereen in het buitengebied zijn of haar bestemming kan bereiken tussen zeven uur 's ochtends en twaalf uur 's nachts. Daarnaast wordt in Groningen geëxperimenteerd met autonoom vervoer om ook in de toekomst de bereikbaarheid van het landelijk gebied te kunnen waarborgen en betaalbaar te houden.
- Het Mobiliteitsplatform SD Op Weg helpt projecten rondom mobiliteit op Schouwen-Duiveland (verder) op weg en zoekt daarbij naar verbindingen, gemeenschappelijke oplossingen en nieuwe kansen, om al werkend te komen tot een 'eilandelijk mobiliteitsnetwerk'. Dat gaat over sociale, toeristische en zakelijke mobiliteit. Er wordt zoveel mogelijk gestreefd naar duurzaam en elektrisch vervoer, gekoppeld aan passende technologische hulpmiddelen.

“Snelle en goede bereikbaarheid is essentieel voor de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van een gebied als Zeeland!”

~ Harry van der Maas, gedeputeerde bij de provincie Zeeland

We vragen daarom aan de Rijksoverheid om regelruimte en een financiële bijdrage om dergelijke initiatieven mogelijk te maken, en de K6 bereikbaar te houden voor iedereen die er woont, werkt, of verblijft. Geld uit het investeringsfonds van Ministers Hoekstra en Wiebes voor de versterking van de economie zou onder meer moeten vloeien naar verbetering van de infrastructuur. Als voorbeelden hiervan worden het doortrekken van de Noord-Zuid-metrolijn naar Schiphol en de uitbreiding van het RandstadRail-netwerk tussen Rotterdam en Den Haag genoemd.⁴⁴

Maar de Nederlandse economie heeft ook baat bij sterke regio's buiten de Randstad. Investeer dus niet alleen in verbindingen binnen de Randstad en met het buitenland, maar ook in binnenlandse hogesnelheidstreinen voor snelle verbindingen door heel Nederland.

Daarnaast is er in de K6 behoefte aan betere en snellere verbindingen binnen regio's. Denk bijvoorbeeld aan subsidies voor schoolbussen, zodat leerlingen zelfstandig naar een basisschool of middelbare school toe kunnen wanneer deze zich niet langer in hun eigen dorp bevindt. Of voordelige deeltaxi's in gebieden waar reguliere busverbindingen niet rendabel zijn, zodat ouderen zelfredzaam en mobiel kunnen blijven. Of een korting voor de aanschaf van elektrische fietsen, zodat landelijk wonen gecombineerd kan worden met stedelijk werken. Dergelijke initiatieven dragen ook bij aan het verminderen van autogebruik, wat onze verduurzamingsopgave ten goede komt.

⁴⁴ Bron: Kabinet wil met miljardenleningen de economie versterken (Financieel Dagblad, 22 augustus 2019).

Bijlage: facts & figures

Transitie van bevolkings- en huishoudensopbouw zet door

Aantal inwoners in Nederland blijft toenemen, maar stabilisatie en krimp zet door in K6

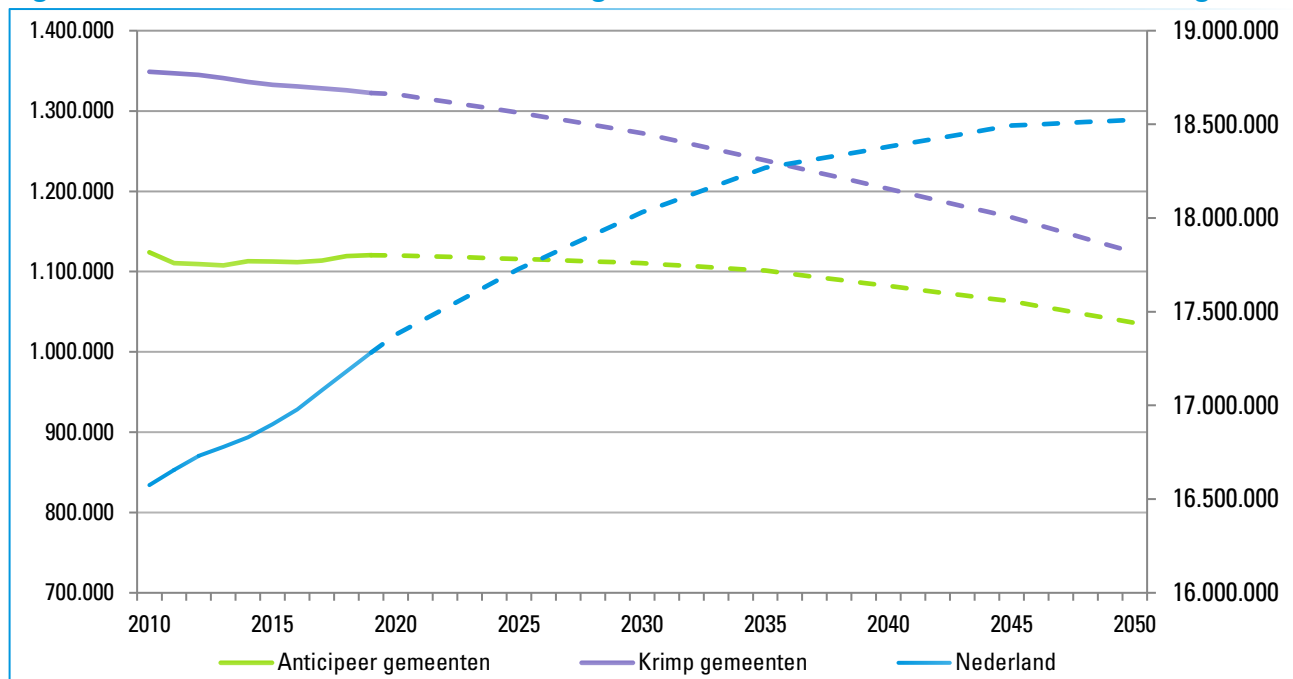
Sinds 2010 is het aantal inwoners in Nederland gestegen van circa 16,5 miljoen naar 17,2 miljoen: een stijging van ruim 700.000 inwoners en zo'n 4,3%. Naar verwachting neemt dit aantal de komende jaren verder toe. Tussen 2020 en 2030 stijgt het aantal inwoners met circa 650.000 (3,8%) en tot 2050 met 1,14 miljoen (6,6%). Zie onderstaand figuur 5 (rechter-as).

De bevolkingstoename in Nederland is niet gelijkmatig over alle gemeenten verdeeld. In dezelfde periode daalde het aantal inwoners in de krimpgemeenten (in de K6) namelijk met circa 26.500 (een daling van 2%). In de anticipeergemeente (in de K6) was deze daling lager, namelijk zo'n 3.600 huishoudens (een daling van 0,3%). Zie onderstaand figuur 5 (linker-as).

De daling van het aantal inwoners zet naar verwachting de komende jaren verder door:

- In anticipeergemeenten daalt het aantal inwoners tussen 2020 en 2030 met circa 9.700. Dit is een daling van 0,9%. Tussen 2020 en 2050 wordt een daling verwacht van circa 84.000 inwoners, circa -7,5%.
- In de krimpgemeenten zien we een nog grotere afname van het aantal inwoners. Hier daalt het aantal inwoners tussen 2020 en 2030 met circa 48.600. Dit is een daling van 3,7%. Tussen 2020 en 2050 wordt een daling verwacht van circa 197.000 inwoners, circa -14,9%.

Figuur 5: Historische en verwachte ontwikkeling van het inwoneraantal van Nederland en K6-regio's

Bron: CBS (2019), Abf (2019). Bewerking Stec Groep (2019). Data betreft optelsom anticipeer- en krimpgemeenten in K6 provincies.

Huishoudensgroei K6 bleef achter op landelijke groei, daling zet naar verwachting na 2025 in

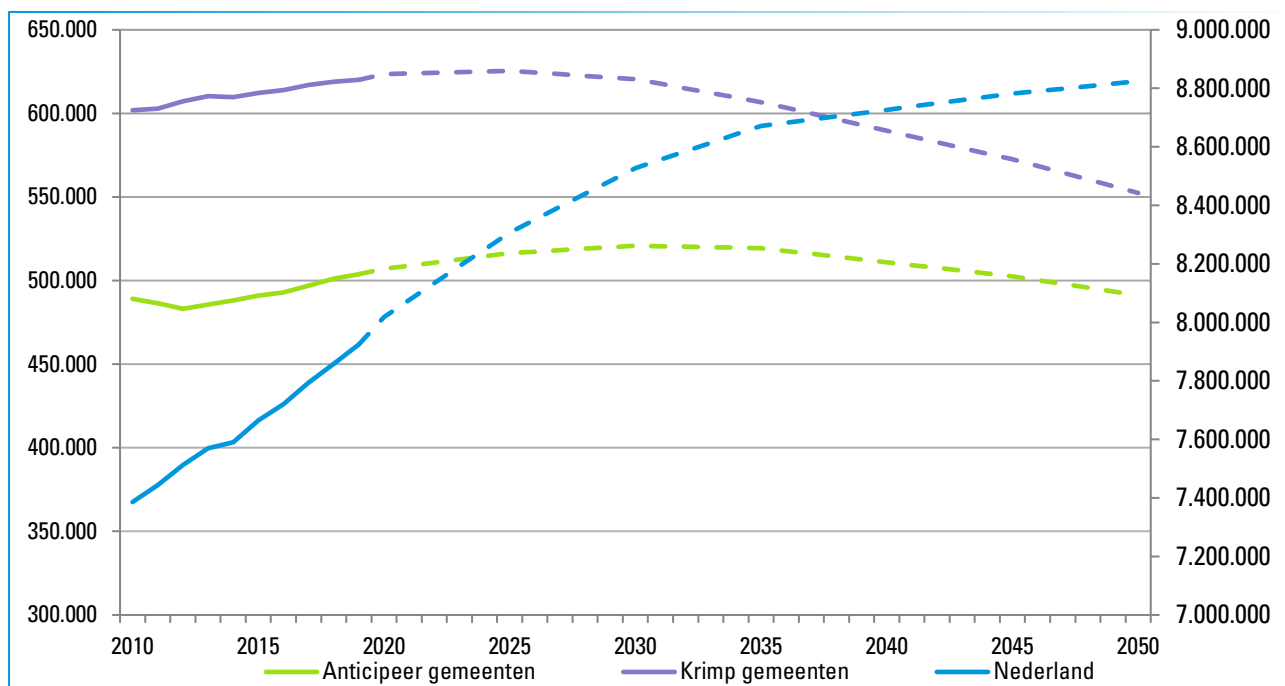
Sinds 2010 is het aantal huishoudens in Nederland gestegen van circa 7,4 miljoen naar 7,9 miljoen: een stijging van ruim 500.000 huishoudens en zo'n 7,3%. Naar verwachting neemt dit aantal de komende jaren verder toe. Tussen 2020 en 2030 stijgt het aantal inwoners met circa 500.000 (6,3%) en tot 2050 met ongeveer 800.000 (10,1%). Zie onderstaand figuur 6 (rechter-as).

De huishoudenstoename in Nederland is niet gelijkmatig over alle gemeenten verdeeld. In dezelfde periode steeg het aantal huishoudens in anticipeer- en krimpgemeenten met 3% (respectievelijk 14.600 en 18.200 huishoudens). Zie onderstaand figuur (linker-as). Het aantal huishoudens steeg wel, maar kon de relatieve groei in Nederland niet bijhouden. De toename van het aantal huishoudens de afgelopen jaren is voornamelijk te wijten aan huishoudens-verdunning, zeker in de krimpgemeenten. Het inwoneraantal is de afgelopen jaren namelijk al gedaald, er wonen nu gemiddeld minder inwoners per huishouden.

Hoewel het aantal huishoudens de afgelopen jaren (door huishoudensverdunning) nog toe is genomen, zal dit de komende jaren stabiliseren en op termijn af nemen in de anticipeer- en krimpgemeenten.

- In anticipeergemeenten neemt het aantal huishoudens tussen 2020 en 2030 nog toe met circa 13.900. Dit is een stijging van 2,7%. Daarna slaat dit om: tussen 2030 en 2050 wordt een daling verwacht van circa 29.600 huishoudens, circa -5,8%.
- In de krimpgemeenten daalt het aantal huishoudens naar verwachting al sneller, vanaf 2025. Tussen 2020 en 2030 daalt het aantal huishoudens met circa 3.000. Dit is een daling van 0,5%. Daarna slaat dit om: tussen 2030 en 2050 wordt een daling verwacht van circa 68.000 huishoudens, circa -10,9%.

Figuur 6: Historische en verwachte ontwikkeling van het huishoudensaantal van Nederland en K6

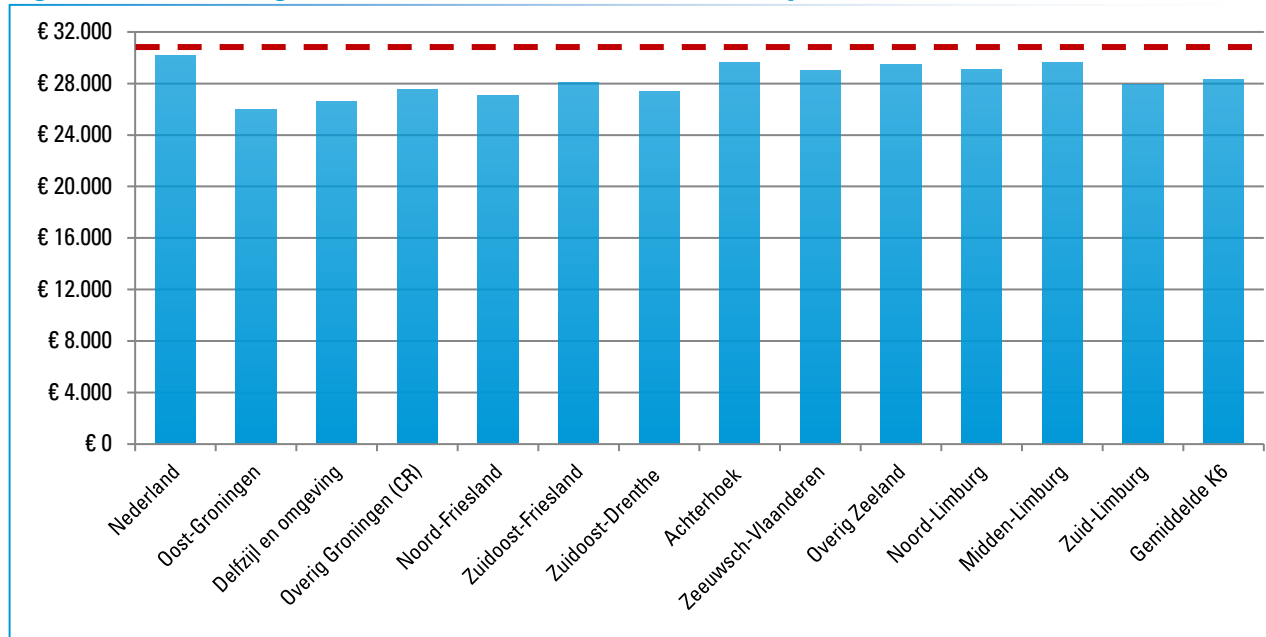
Bron: CBS (2019), Abf (2019). Bewerking Stec Groep (2019). Data betreft optelsom anticipeer- en krimpgemeenten in K6 provincies.

Brede welvaart: inkomen, vermogen, voorzieningen en gezondheid

Inwoners van transitieregio's in de K6 hebben gemiddeld een lager inkomen en minder vermogen

Daarnaast hebben huishoudens in transitieregio's in de K6 gemiddeld een lager besteedbaar inkomen dan de gemiddelde Nederlander (zie figuur 7) en hebben zij een lager vermogen. Het gemiddelde vermogen van huishoudens bedroeg in 2018 circa € 182.700 in Nederland. In de anticipeer- en krimpgebieden in de K6 lag het gemiddeld vermogen lager: respectievelijk € 179.000 en € 155.000.

Figuur 7: Gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden (in 2018)

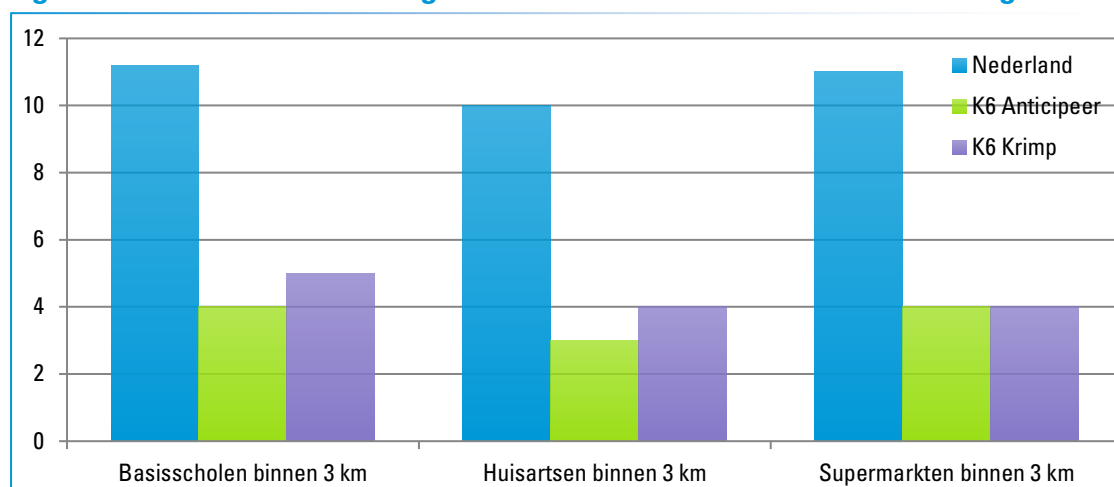

Bron: CBS (2019, cijfers over 2018). Bewerking Stec Groep (2019). Gemiddelde K6 is gewogen naar omvang van COROP-regio's

Inwoners van transitieregio's in de K6 hebben minder toegang tot voorzieningen

Wat betreft het aantal voorzieningen en de bereikbaarheid hiervan hebben inwoners van de K6 een achterstand vergeleken met de rest van Nederland. Zo zijn er gemiddeld minder basisscholen, huisartsen en supermarkten in de omgeving (zie figuur 8).

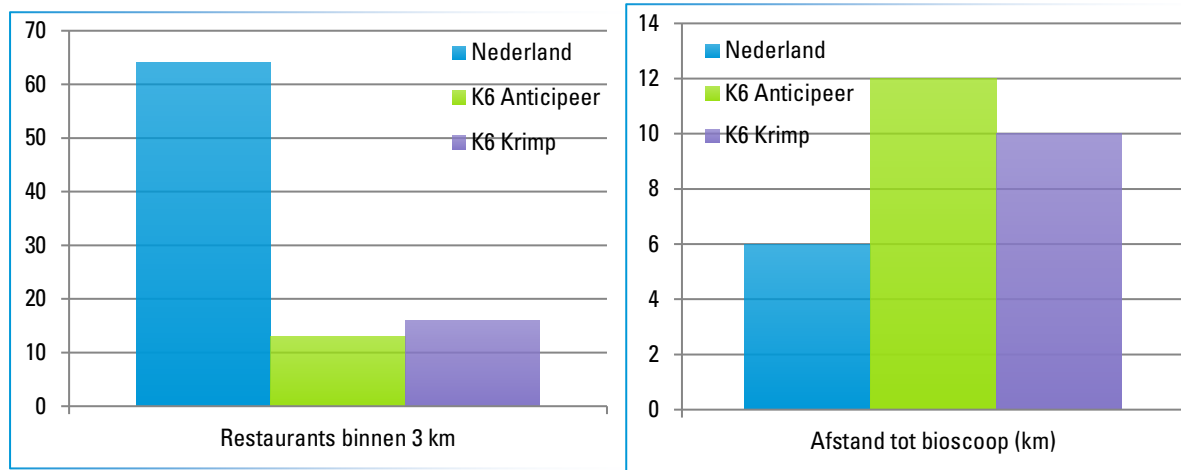
Figuur 8: Hoeveelheid voorzieningen binnen 3 kilometer in Nederland en de K6 gemiddeld

Bron: CBS (2019, data over 2018). Bewerking Stec Groep (2019). Het gemiddelde van K6 is betreft het ongewogen gemiddelde.

Niet alleen de afstand tot en beschikbaarheid van dagelijkse voorzieningen draagt bij aan de kwaliteit van leven, maar ook die van vrijetijdsvoorzieningen, natuur en recreatie. Ook wanneer het gaat om vrijetijdsvoorzieningen hebben inwoners van transitieregio's minder keuze uit bijvoorbeeld restaurants en moeten zij een grotere afstand afleggen naar een bioscoop of theater (zie figuur 9). We zien hierin wel verschillen tussen de K6-regio's. Met name regio's in Zeeland, Drenthe, Groningen en Friesland hebben een (sterk) ondergemiddelde toegang tot voorzieningen. In Gelderland en Limburg is de toegang tot voorzieningen vergelijkbaar met Nederland, of soms zelfs beter.

Figuur 9: Restaurants binnen 3 kilometer en afstand tot bioscoop in Nederland en K6 gemiddeld

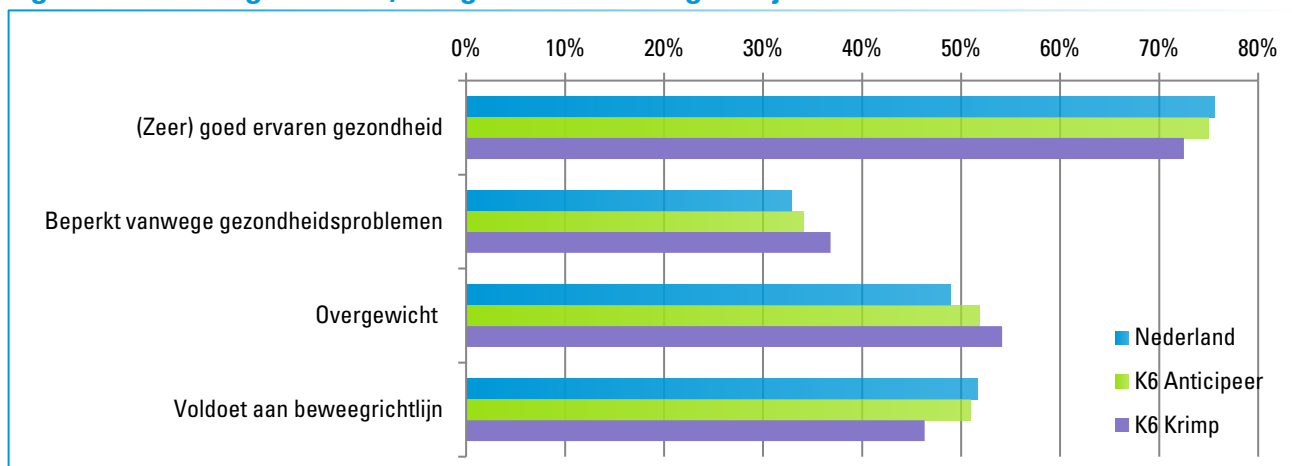

Bron: CBS (2019, data over 2018). Bewerking Stec Groep (2019). Het gemiddelde van K6 is betreft het ongewogen gemiddelde.

Inwoners van transitieregio's in de K6 hebben vaker overgewicht en bewegen minder

Welzijn van personen hangt in sterke mate samen met hun (ervaren) gezondheid. Een slechte gezondheid kan verregaande gevolgen hebben voor iemands welzijn en kwaliteit van leven. Inwoners van transitieregio's in de K6 ervaren hun gezondheid minder vaak als goed, ten opzichte van Nederlanders gemiddeld, daarnaast ervaren zij vaker beperkingen vanwege hun gezondheid. Ook bewegen zij minder regelmatig en hebben zij vaker last van overgewicht (zie figuur 10). Wat opvalt in de regioprofielen van het PBL is dat vooral inwoners van Groningen en Zuid-Limburg (sterk) ondergemiddeld scoren op het thema gezondheid. De gemiddelde levensverwachting ligt hier lager en kosten voor gezondheidszorg zijn hoger. Deze hoge kosten maken het, gezien de lagere inkomens in deze regio's, een grote opgave om de (toegang tot) gezondheidszorg op het Nederlands gemiddelde te krijgen.

Figuur 10: Ervaren gezondheid, overgewicht en beweegrichtlijnen inwoners Nederland en K6

Bron: CBS (2019, Gezondheidsmonitor 2016). Bewerking Stec Groep (2019). De ervaren gezondheid is een indicator voor de gezondheidstoestand gebaseerd op het oordeel van mensen zelf. Voor gemiddelde van K6 is gewogen naar omvang van gemeenten.

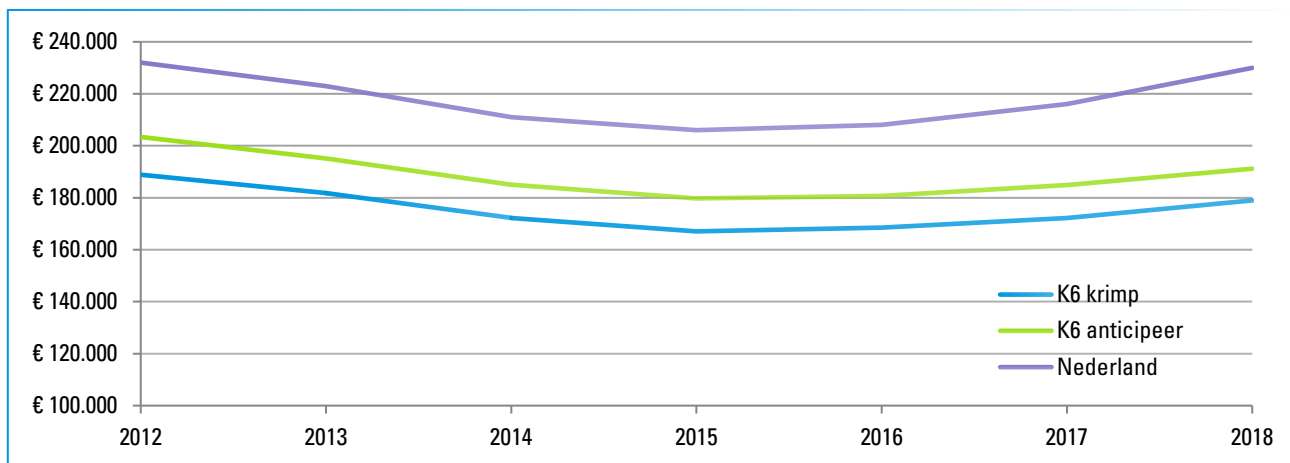
Woningmarkt: ontwikkeling en verdeling woningwaarde, leegstandsniveau

Gemiddelde woningwaarde in K6 ligt ver onder landelijk gemiddelde, ook ontwikkeling blijft achter

De gemiddelde WOZ-waarde in Nederland is ongeveer € 230.000. In de transitieregio's in de K6 ligt de gemiddelde WOZ-waarde lager: respectievelijk op € 191.000 in anticipeergemeenten en € 179.000 in krimpgebieden. De WOZ-waarde ligt hiermee ver onder het landelijk gemiddelde.

Daarnaast is de ontwikkeling van de WOZ-waarde in de transitiegebieden lager geweest, en was de daling groter. Sinds 2012 is de gemiddelde WOZ-waarde in Nederland met € 2.000 gedaald, maar in anticipeer- en krimpgebieden met € 12.200 en € 9.900 (zie figuur 11). Ten tijde van hoge marktdruk kan het gunstig zijn dat woningen in de K6 betaalbaarder zijn dan gemiddeld in Nederland. Echter op langere termijn, als de woningmarkt zich ontspant, zijn woningen met een lagere waarde relatief minder aantrekkelijk.

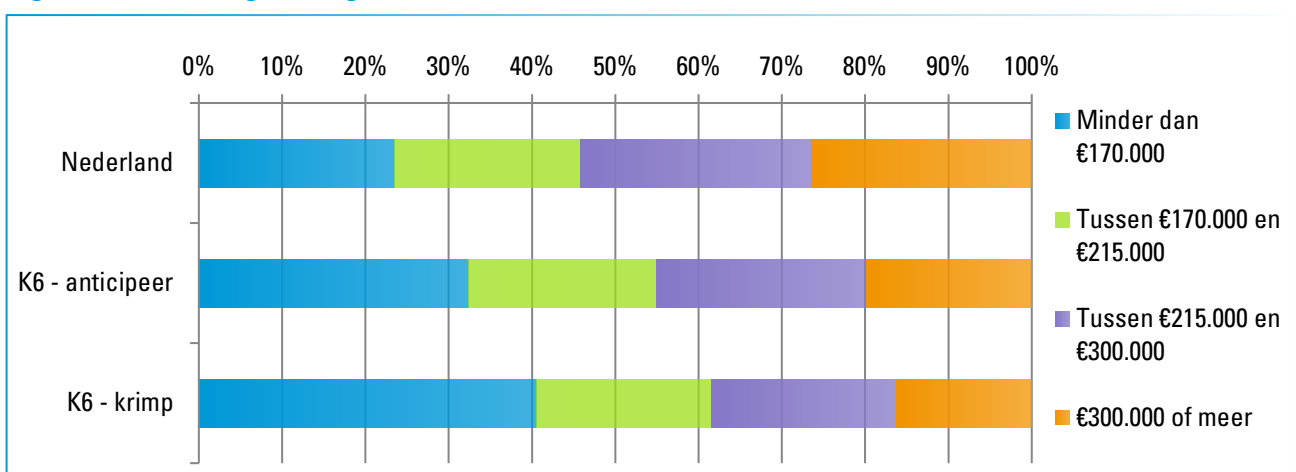
Figuur 11: Ontwikkeling van WOZ-waarden sinds 2012, in Nederland en de K6 (COROP-niveau)

Bron: CBS (2019). Bewerking Stec Groep (2019). WOZ-waarden voor anticipeer- en krimpgebieden op basis van WOZ-waarden op COROP-niveau. Gemiddelde WOZ-waarden zijn gewogen naar het aantal woningen per COROP-regio.

Ook wanneer we kijken naar de opbouw van de bestaande voorraad naar WOZ-waarden, zien we dat er in transitieregio's in de K6 relatief veel woningen staan met een lage WOZ-waarde. In Nederland heeft gemiddeld 24% van de woningen een waarde tot € 170.000. In anticipeer- en krimpgebieden betreft dit respectievelijk 31 en 41% (zie figuur 12).

Figuur 12: Verdeling woningvoorraad naar WOZ-klassen in Nederland en de K6

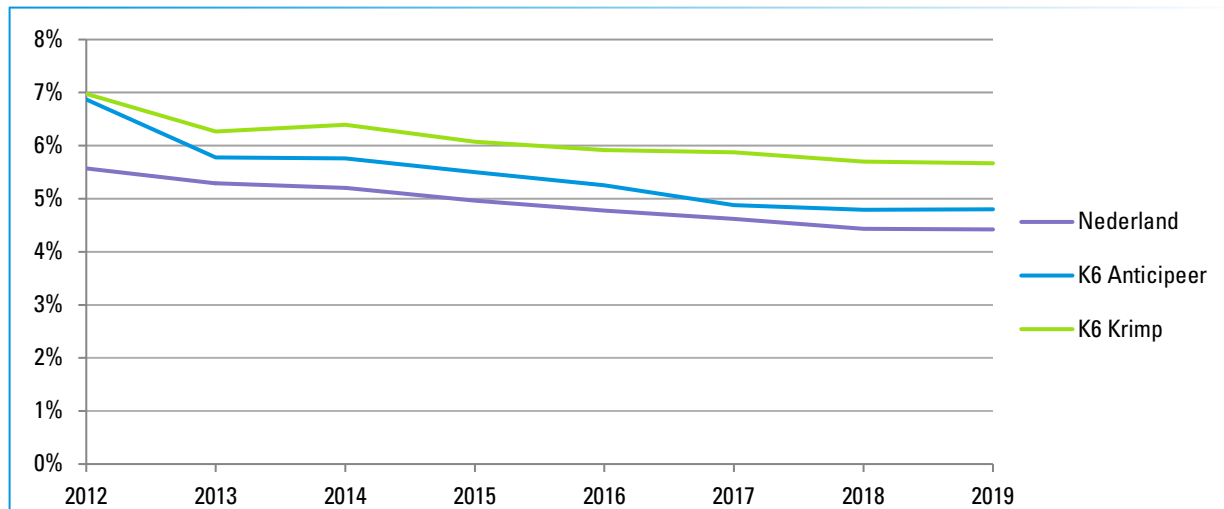

Bron: Lokale Monitor Wonen (2019, data over 2017). Bewerking Stec groep (2019). K6 gewogen naar aantal woningen per gemeente.

Leegstandsniveau op de woningmarkt nam af in de K6, maar ligt boven landelijk gemiddelde

De leegstand op de woningmarkt is de afgelopen jaren omgeslagen in tekorten: in Nederland gemiddeld daalde deze van 5,6 naar 4,4%. Ook in anticipeer- en krimpgemeenten nam de leegstand af: respectievelijk van 6,9 naar 4,8% en van 7,0 naar 5,7% (zie figuur 13). Hiermee ligt de leegstand in de K6 relatief ver boven het landelijk gemiddelde. Zolang het aantal huishoudens in de transitieregio's door onder andere huishoudensverdunding nog toeneemt zal de leegstand niet oplopen. Maar wanneer de voorziene huishoudensafname inzet, neemt de leegstand op de woningmarkt in krimpgemeenten (en op termijn in anticipeergemeenten) toe. Teveel leegstand leidt tot negatieve effecten, waaronder verloedering van de omgeving en waardedaling van (omliggende) woningen en ander vastgoed.

Figuur 13: Leegstandsontwikkeling

Bron: CBS (2019). Bewerking Stec groep (2019). K6 gewogen naar aantal woningen per gemeente.

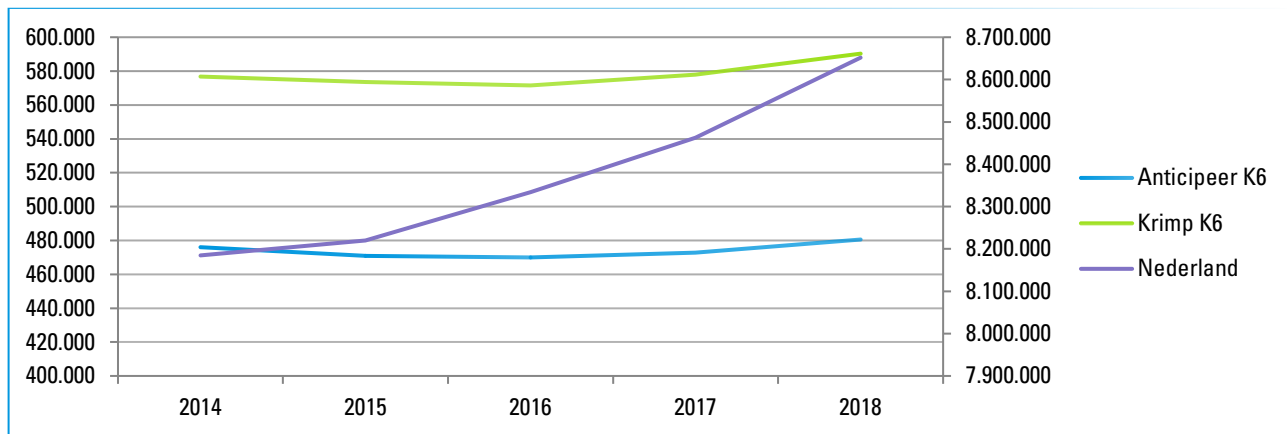
Economische vitaliteit: ontwikkeling, beroepsbevolking en arbeidsmarkt

In deze paragraaf presenteren we het regionale economische klimaat van de krimp- en anticipeergemeenten in de K6. Verschillende macro-economische aspecten worden uitgelicht en afgezet tegen de gemiddelde Nederlandse situatie.

Aantal banen en vestigingen ontwikkelen zich relatief minder goed dan gemiddeld in Nederland

De afgelopen vijf jaar wordt gekenmerkt door economische hoogconjunctuur. De economie heeft zich positief ontwikkeld en dit is zowel in Nederland totaal als in de krimp- en anticipeergemeenten in de K6 te herkennen. Relatief gezien groeide het totaal aantal banen in Nederland veel harder dan in de krimp- en anticipeergemeenten in de K6 (zie figuur 14). In Nederland heeft het totaal aantal banen zich met circa 6% ontwikkeld, terwijl in de kringgemeenten (+2%) en de anticipeergemeenten (+1%) het totaal aantal banen ongeveer gelijk gebleven is.

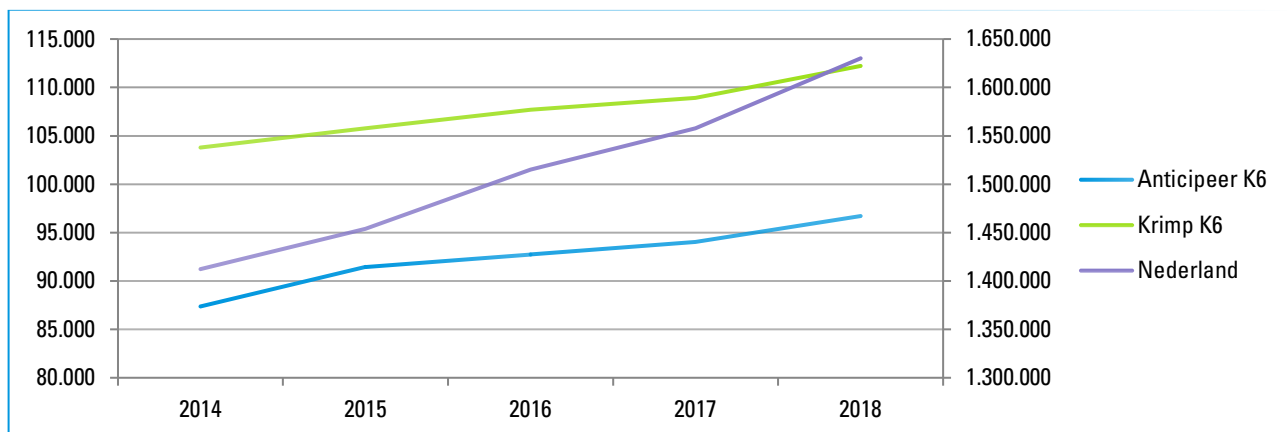
Figuur 14: Ontwikkeling totaal aantal banen in de K6 (linker as) en Nederland (rechter as)

Bron: LISA (2019; cijfers tot 2018 op gemeenteniveau geaggregeerd en op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel)

Tegelijkertijd ontwikkelde ook het aantal vestigingen zich zowel in Nederland als in de krimp- en anticipeergemeenten in de K6 positief. Het relatieve verschil is hier minder groot. In Nederland groeide het totaal aantal vestigingen met circa 15% en in de krimp- en anticipeergemeenten met respectievelijk 8 en 11%. Deze positieve ontwikkeling is deels het gevolg van de jaren economische hoogconjunctuur, maar ook het gevolg van de trend dat meer werknemers als zelfstandige aan de slag gaan (zie figuur 15).

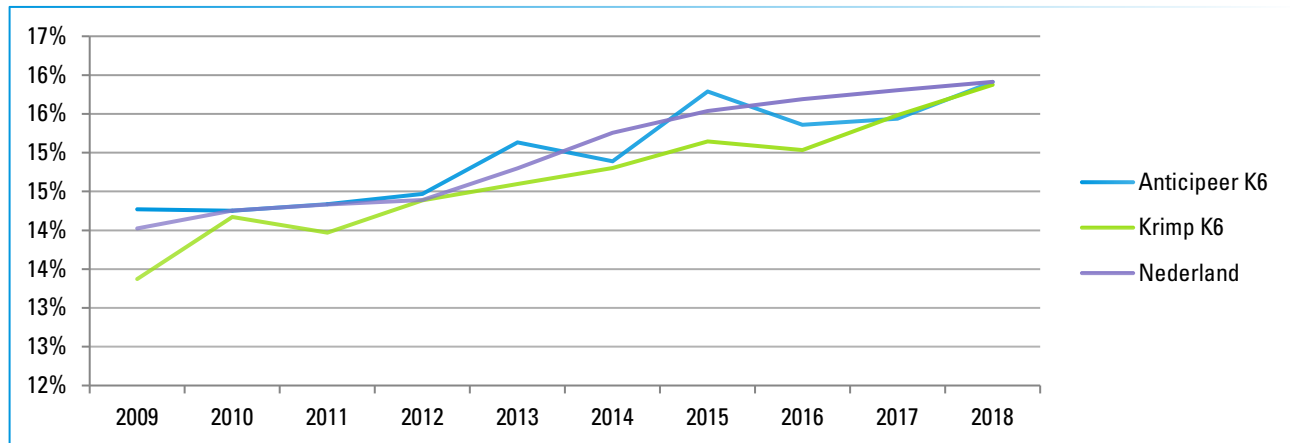
Figuur 15: Ontwikkeling totaal aantal vestigingen in de K6 (linker as) en Nederland (rechter as)

Bron: LISA (2019; cijfers tot 2018 op gemeenteniveau geaggregeerd en op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel)

Figuur 16 laat zien dat het aandeel zelfstandigen in de totale beroepsbevolking in zowel Nederland als de K6 in de afgelopen tien jaar is toegenomen. Een zelfstandige betreft een persoon die voor eigen rekening of risico arbeid verricht. Het CBS houdt een dossier over ZZP'ers bij en concludeert daarin onder andere dat in de afgelopen tien jaar Nederland de hardste relatieve groei van het ZZP-schap in Europa heeft laten zien. Zelfstandig ondernemers die vooral hun eigen arbeid of diensten aanbieden noemen het vaakst als reden dat ze zoeken naar een nieuwe uitdaging, en als tweede voornaamste reden dat ze zelf kunnen bepalen hoeveel en wanneer ze werken. Niet (meer) voor een baas willen werken en het zelfstandig ondernemerschap 'als roeping' zijn ook veel genoemde argumenten (Zelfstandigen Enquête Arbeid (ZEA) 2019, CBS en TNO, 2019).

Figuur 16: Aandeel zelfstandigen in de beroepsbevolking in de K6 en Nederland

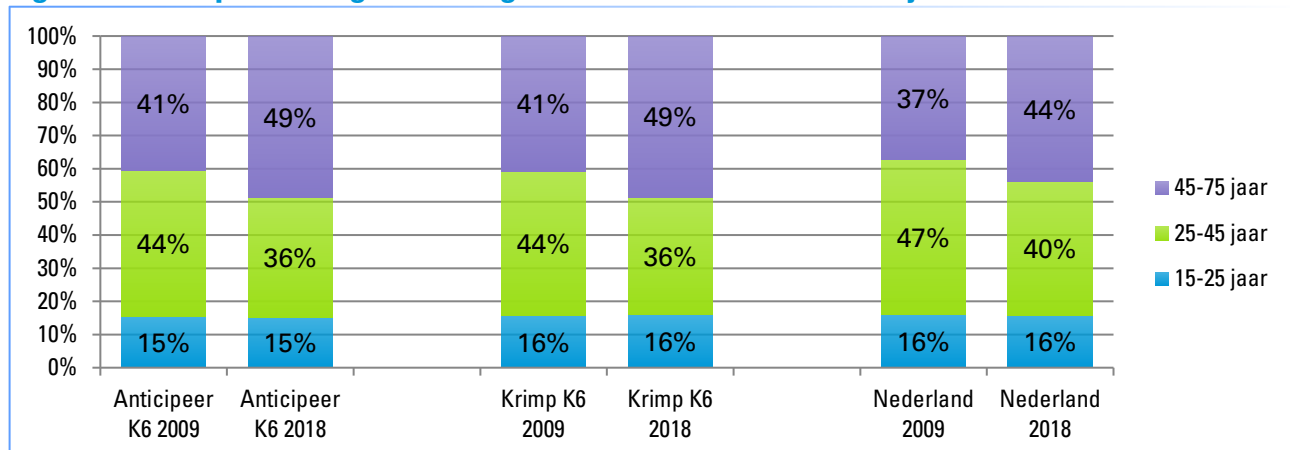

Bron: CBS (2019, cijfers tot 2018 op COROP niveau)

Beroepsbevolking in K6-regio's is ouder dan gemiddeld in Nederland, vergrijzing slaat harder toe

Wanneer we kijken naar de opbouw van de beroepsbevolking naar leeftijd valt op dat het aandeel 45 tot 75 jarigen toeneemt, zowel in Nederland als in de K6 (zie figuur 17). Dit betekent dat zowel in de K6 als in Nederland de beroepsbevolking aan het vergrijzen is. Opvallend is dat het aandeel van deze leeftijdsgroep in de K6 hoger ligt dan in Nederland gemiddeld: respectievelijk 49% tegenover 44%.

Figuur 17: Beroepsbevolking transitieregio's K6 en Nederland naar leeftijd in 2009 en 2018

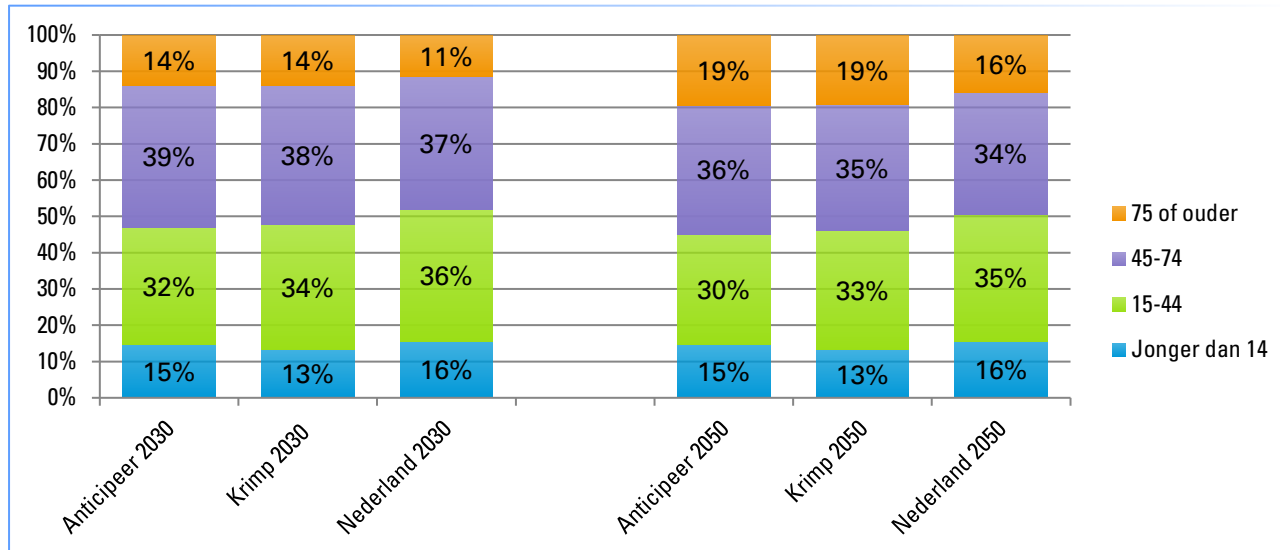

Bron: CBS (2019, cijfers tot 2018 op gemeenteniveau geaggregeerd)

Wanneer we de Primos prognose bekijken, constateren we dat de vergrijzing in de beroepsbevolking zich ook in de toekomst doorzet. Het probleem is nog niet zozeer dat de beroepsbevolking in omvang significant afneemt, deze blijft namelijk vrij constant zowel in 2030 als 2050. De opgave zit vooral in de steeds groter wordende groep ouderen bij een gelijkblijvende groep jongeren (zie figuur 18). Hierdoor wordt de uitstroom steeds groter en de instroom kleiner. Dit heeft tot gevolg dat de arbeidsmarkt verder

onder druk komt te staan en dat er tegelijkertijd meer zorgbehoevende mensen bij komen. De zorg sector die momenteel al onderbemenst is zal zodoende nog verder onder druk komen te staan. Deze ontwikkeling is daarentegen al langer bekend en sluit aan bij het huidige politieke debat over de houdbaarheid van onze huidige verzorgingsstaat.

Figuur 18: Bevolking naar leeftijd in 2030 en 2050

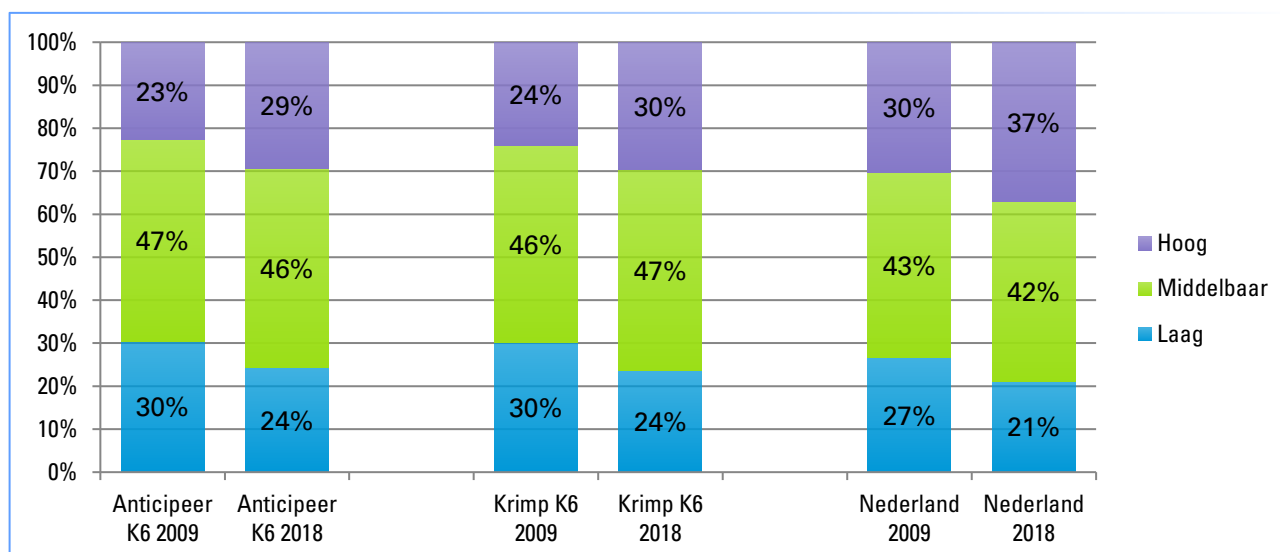

Bron: Primos (2019)

Ondanks stijging van het opleidingsniveau, blijft aandeel hoogopgeleiden lager in de transitieregio's

Naast een sterker vergrijsde beroepsbevolking, zijn er ook relatief minder hoogopgeleiden in de transitieregio's van de K6 (zie figuur 19). Wat opvalt is dat er in de K6-regio's zowel een groter aandeel van laag- als middelbaar opgeleiden aanwezig is. Als gevolg is het aandeel hoger opgeleiden (hbo of wo) lager dan gemiddeld in Nederland. Het aantal hoogopgeleiden neemt in de K6-regio's wel toe, maar minder hard dan in Nederland gemiddeld. Dit is deels het gevolg van de beperktere mogelijkheden om in de K6-regio's een hbo- of wo-opleiding te volgen. Hiervoor moeten veel studenten naar een andere stad buiten de regio waarna ze veelal niet terugkeren.

Figuur 19: Beroepsbevolking transitieregio's K6 en Nederland naar opleidingsniveau in 2009 en 2018

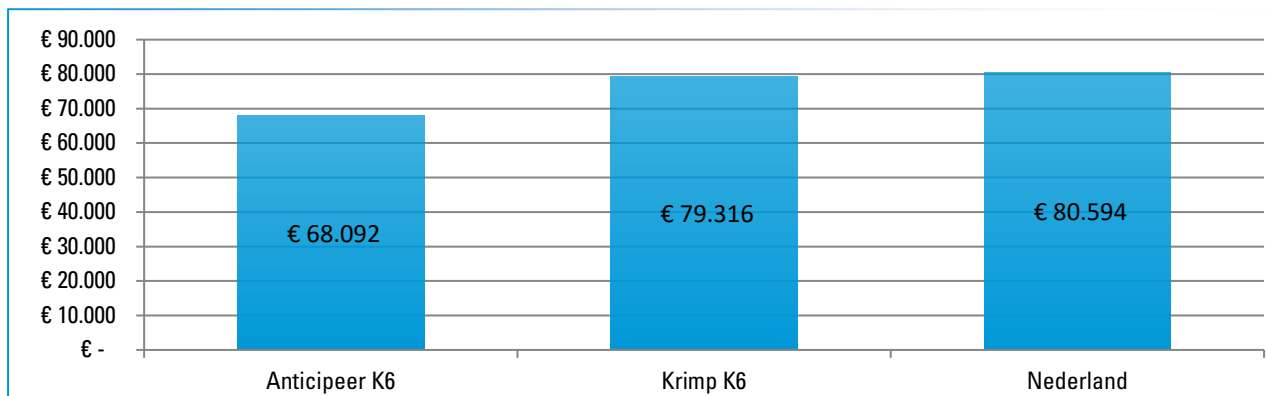

Bron: CBS (2019, cijfers tot 2018 op gemeenteniveau geaggregeerd)

Gemiddelde toegevoegde waarde per baan blijft achter in de krimp en anticipeer K6

De gemiddelde toegevoegde waarde per baan in de krimp en anticipeer regio's (COROP) ligt lager dan het Nederlandse gemiddelde (zie figuur 20). Het betreft hier de gemiddelde toegevoegde waarde per baan en gaat door de verschillen binnen sectoren heen. Vooral het grote verschil tussen de anticipeer regio's en het Nederlandse gemiddelde is opvallend.

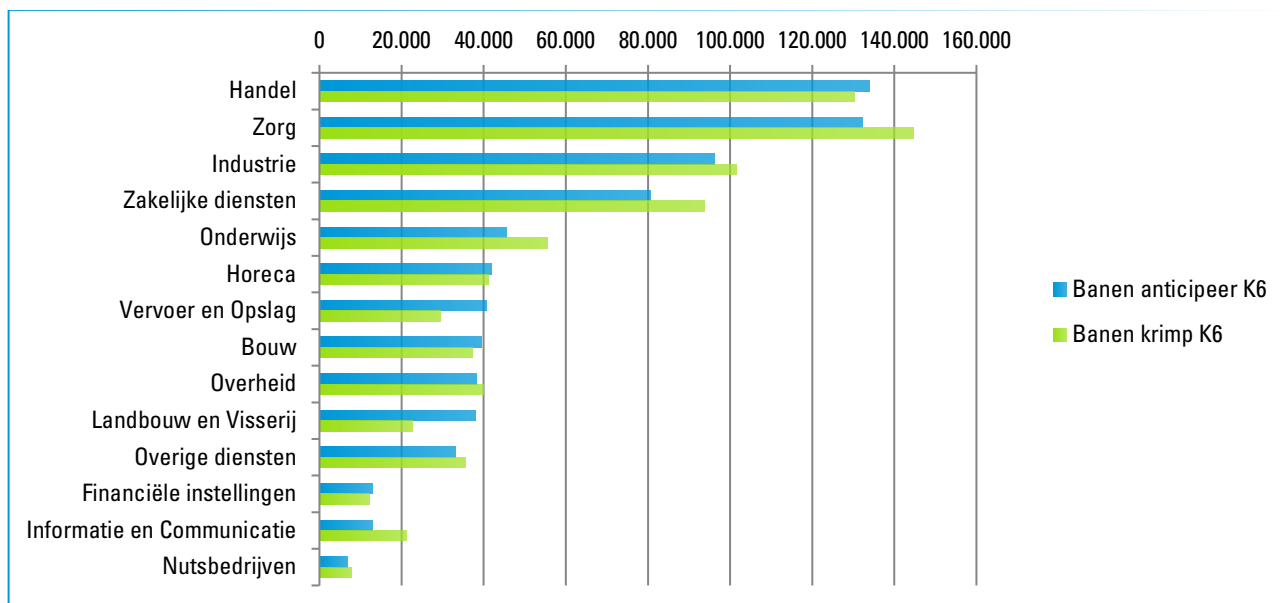
Figuur 20: Gemiddelde toegevoegde waarde per baan in de K6 en Nederland

Bron: CBS (2019, cijfers per 2017 op COROP niveau)

Om dit verschil te duiden, hebben we het totaal aantal banen per sector geanalyseerd (zie figuur 21). Hieruit valt op dat de krimp regio's ten opzichte van de anticipeer regio's in totaal meer banen hebben in sectoren met een gemiddeld hogere toegevoegde waarde per baan. In het bijzonder wordt de zakelijke dienstverlening genoemd. Deze sector wordt over het algemeen gekenmerkt door een hoge toegevoegde waarde per baan en de krimp regio's hebben circa 15% meer banen in deze sector dan de anticipeer regio's. Daarentegen hebben de anticipeer regio's in totaal meer banen in de sector 'handel' wat juist een sector is met een relatief lage toegevoegde waarde per baan. Zodoende ontstaan relatief grote verschillen en is de situatie in de anticipeer regio's eigenlijk zorgelijker dan de situatie in de krimp regio's. Tegelijkertijd zijn de verschillen op gemeentenniveau nog groter. Banen in bijvoorbeeld de zakelijke dienstverlening zijn niet evenredig over de krimp gemeenten verdeeld.

Figuur 21: Totaal aantal banen per sector in de krimp K6 en anticipeer K6

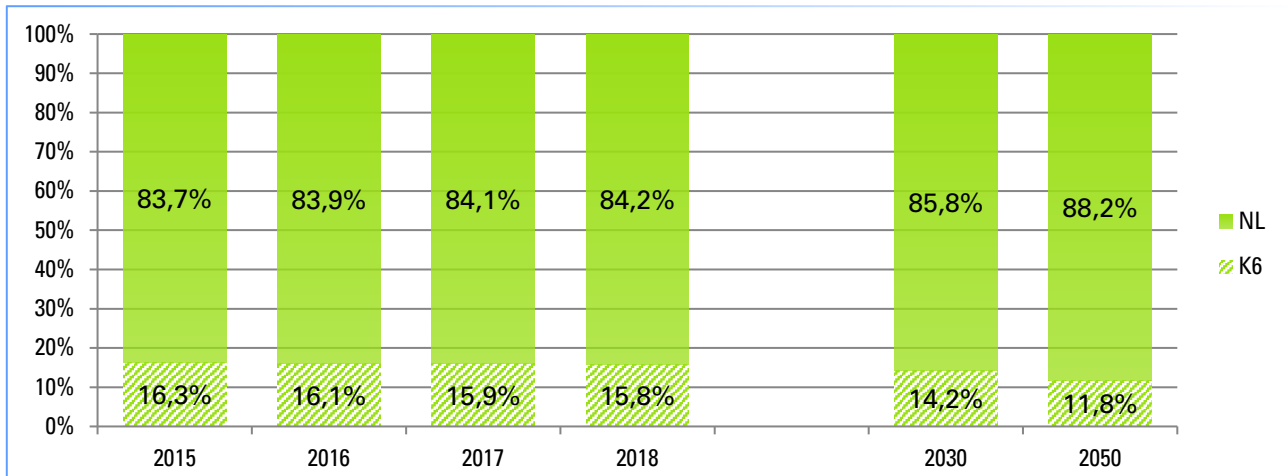
Bron: LISA (2019, cijfers voor het basisjaar van de toegevoegde waarde data: 2017; op COROP niveau)

Bijdrage K6 aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) loopt steeds verder terug

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) heeft zich de afgelopen jaren positief ontwikkeld, evenals de Bruto Regionale Producten (BRP) in de K6-regio's. Logischerwijs is dit het gevolg van de economische hoogconjunctuur. De afgelopen jaren is echter de bijdrage van de K6 aan het totale BBP van Nederland afgenomen: het BBP is in Nederland sterker ontwikkeld dan het BRP in de K6. Vandaar dat de bijdrage van de K6 aan het totale BBP van Nederland in de afgelopen jaren gestaag terugloopt (zie figuur 22).

Uitgaande van gelijkblijvende verhoudingen tussen de K6 en Nederland, is te verwachten dat de bijdrage van de K6 aan het BBP verder af zal nemen. Hierbij gaan we uit van de huidige economische situatie. Wanneer we te maken krijgen met een laagconjunctuur zal dit zowel de K6 als Nederland als geheel treffen. Dit zal wellicht voor de K6 nog negatiever uitpakken, omdat er economische situatie minder sterk is. Het is in ieder geval een opgave om de verschillen in economische groei tussen de K6 en Nederland te beperken.

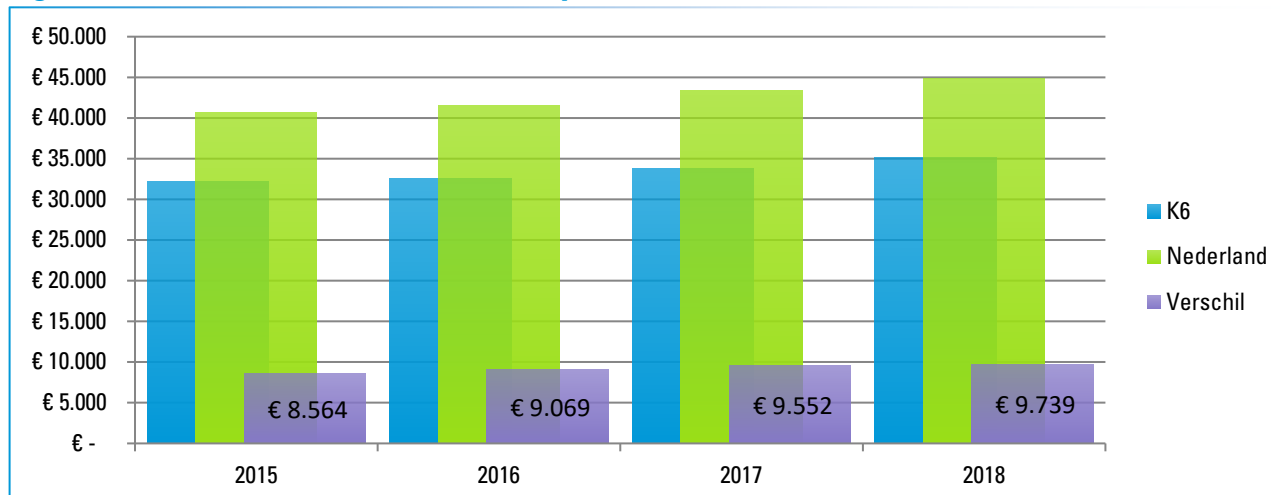
Figuur 22: Aandeel van transitieregio's K6 in het totale Bruto Binnenlands Product van Nederland

Bron: CBS (2019, cijfers tot 2018 op COROP niveau geaggregeerd). Bewerking Stec Groep (2019). Verwachtingen voor 2030 en 2050 zijn indicatief en gaan uit van een gelijkblijvende trend en huidige verhoudingen tussen Nederland en de K6.

Het verschil wordt ook goed weergegeven wanneer het BBP door het aantal inwoners wordt gedeeld. Het BBP per inwoner ontwikkelt zich zowel in Nederland als in de K6 positief, maar omdat de groei in Nederland sterker is, wordt het verschil per persoon steeds groter (zie figuur 23).

Figuur 23: Bruto Binnenlands Product (BBP) per inwoner van de K6 en Nederland

Bron: CBS (2019. Cijfers tot 2018 op COROP niveau geaggregeerd)

Kwalitatieve mismatch tussen vraag en aanbod van arbeid wordt groter

In tabel 1 zijn de werkloosheidspercentages, de bruto en netto arbeidsparticipatie in de COROP-regio's binnen de K6 weergegeven. Hieruit valt op dat de werkloosheid en arbeidsparticipatie over het algemeen rond het Nederlands gemiddelde liggen, met een paar negatieve uitschieters (Groningen en Zeeland).

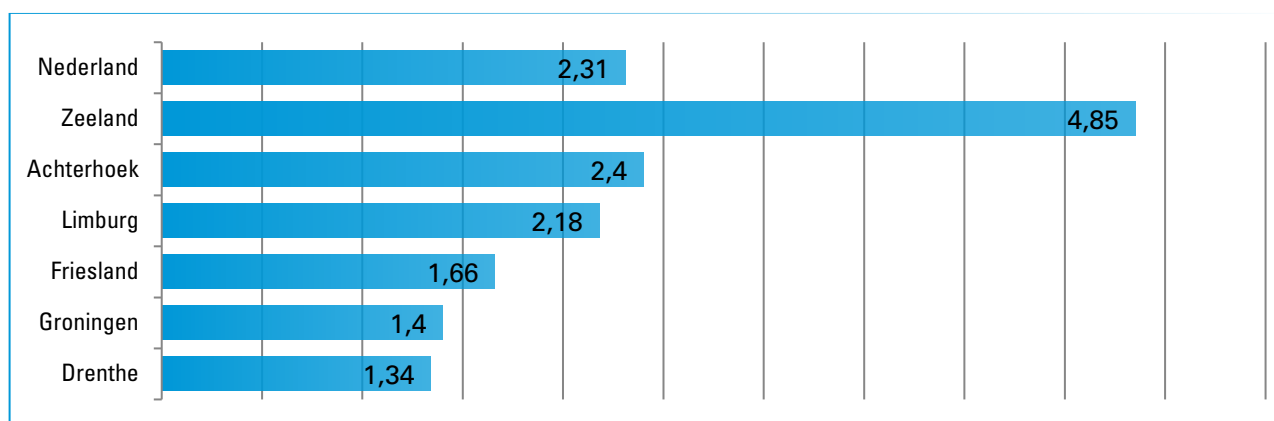
Tabel 1: Werkloosheid en arbeidsparticipatie in COROP-regio's binnen de K6

COROP-regio	Werkloosheidspercentage	Bruto arbeidsparticipatie	Netto arbeidsparticipatie
Nederland	3,8%	70,5%	67,8%
Oost-Groningen	4,8%	65,5%	62,3%
Delfzijl en omgeving	4,3%	65,7%	62,9%
Overig Groningen	5,3%	68,5%	64,9%
Noord-Friesland	4,5%	69,4%	66,3%
Zuidoost-Friesland	3,8%	69,8%	67,1%
Zuidoost-Drenthe	4,5%	65,8%	62,8%
Achterhoek	3,4%	69,4%	67,1%
Zeeuws-Vlaanderen	2,9%	66,6%	64,7%
Overig Zeeland	3,0%	70,5%	68,3%
Noord-Limburg	3,4%	71,1%	68,7%
Midden-Limburg	3,4%	68,7%	66,3%
Zuid-Limburg	3,9%	65,1%	62,6%

Bron: CBS (2019, cijfers over 2018). Door ruime afronding CBS-data is een gewogen gemiddelde berekenen niet mogelijk.

In aanvulling op tabel 1 hebben we ook de UWV spanningsindicator voor de betreffende COROP's bekeken. De Spanningsindicator wordt door het UWV berekend door het aantal openstaande vacatures te delen door het aantal personen met een WW-uitkering met een verstreken WW-duur van minder dan een half jaar. Bij een score van 1,5 tot 4,0 wordt gesproken van een krapte, bij een score van 4,0 of meer 'zeer krap'. Bij een indicator van 0 is de arbeidsmarkt zeer ruim, want er zijn geen openstaande vacatures en wel kortdurend werkzoekenden. Bij veel openstaande vacatures ten opzichte van het aantal werkzoekenden is de arbeidsmarkt zeer krap. Alle gegevens zijn per het tweede kwartaal van 2019 (meest recent).

Figuur 24: UWV spanningsindicator totaal in de K6 en Nederland

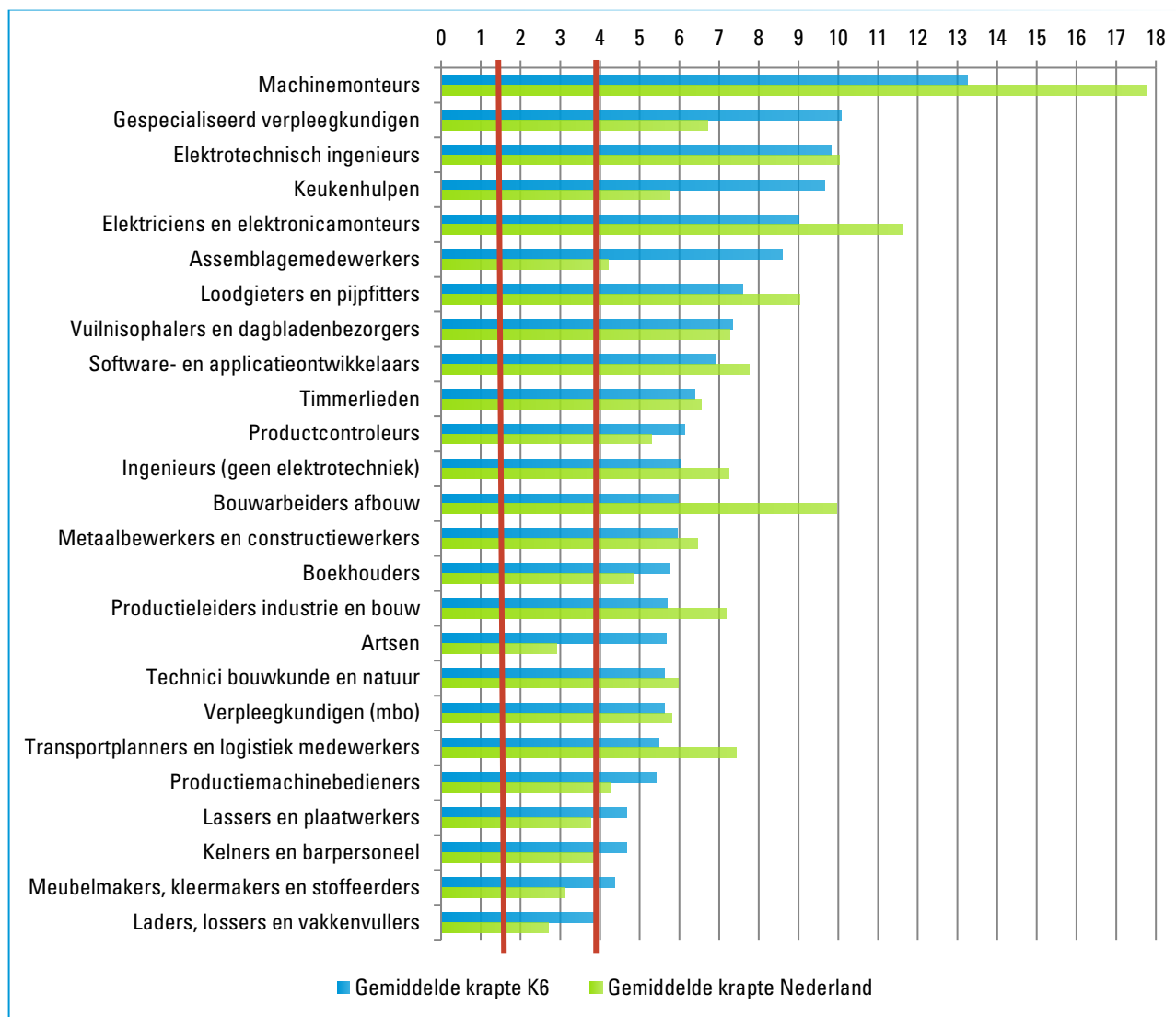
Bron: UWV Spanningsindicator (2019, Q2 op COROP niveau geaggregeerd)

Over het algemeen is in heel Nederland krapte herkenbaar. Gemiddeld in Nederland zijn er 2,3 vacatures per kortdurende werkzoekende. In Zeeland staat de arbeidsmarkt met bijna 5 vacatures per kortdurende werkzoekende het meest onder druk. In de K6 valt de problematiek op totaalniveau nog te overzien, maar binnen sectoren zijn grote verschillen. Het probleem zit hem voor in een kwalitatieve mismatch tussen vraag en aanbod van arbeid. Dit betekent dat de kortdurende werkzoekenden niet goed zijn opgeleid of om andere redenen de openstaande vacatures niet in kunnen vullen.

In figuur 25 wordt de top vijftig meest krappe sectoren in de K6 in vergelijking met Nederland weergegeven. Hieruit blijkt dat verschillende (gespecialiseerde) werkgelegenheidssectoren erg onder druk staan. Het betreft werkgelegenheid voor alle opleidingsniveaus en ook bijna alle sectoren. Ter herhaling: vanaf een krapteniveau van vier, spreekt het UWV van 'zeer krap'. Dit betekent dat er gemiddeld vier of meer vacatures per kortdurende werkzoekende beschikbaar zijn.

Huidige trends en ontwikkelingen staan aan de basis van de krapte in veel sectoren. Automatisering, digitalisering, vergrijzing, *braindrain*, studiekeuzes, et cetera zorgen er allemaal voor dat met name de kwalitatieve vraag naar arbeid verandert of te maken krijgt met mismatches. Vacatures voor monteurs, elektriciens en softwarespecialisten zullen bij verdere automatisering en digitalisering alleen maar verder onder druk komen te staan. Daarnaast wordt het zorgbehoevende deel van onze samenleving door vergrijzing groter en zal de krapte in de zorg ook alleen maar toenemen. Er is dus veel urgentie om vraag en aanbod van arbeid weer in balans te krijgen in zowel de K6 als Nederland als geheel.

Figuur 25: UWV spanningsindicator top vijftig krappe sectoren K6 in vergelijking Nederland

Bron: UWV Spanningsindicator (2019, Q2 op COROP niveau geaggregeerd)

